

کورتەباسیک له‌سه‌ر میژووی ڕهگهزیه‌رستی و ڕهگهزیه‌رستی دژ به خه‌لکی کوردستان (به‌شی یه‌که‌م)

نووسینی: **رێبوار رهشید**

پینداچوونه‌وه و بژاره: فه‌لیل غه‌زه‌لی

“فه‌لکی تورکیا باوه‌جودی ڕهگهز و ئایین سه‌بارت به‌هاوه‌لاتیبه‌ون هه‌موه‌ تورکن.”

به‌ره‌گراف ٨٨ کۆنستیتوتی ١/١٩٢٤، ٦١، ٨٢

پێشگی

ڕهگهزیه‌رستی نێزیکه‌ی هه‌میشه‌ کۆله‌که‌یه‌کی گرینگی داگیرکردن و داگیرکاری بووه و میژووی داگیرکردن هه‌میشه‌ جوړیک له‌ ڕهگهزیه‌رستی تیدا بووه. له‌به‌رئه‌وه‌ پیناسه‌ی ڕهگهزیه‌رستی ناكریت كورت و یه‌كلایه‌نه‌ بێت. “ئه‌وان” و “ئیمه‌” چه‌مکی دونه‌بینه‌ که له‌ میژو له‌ نیوان مرۆقه‌کاندا پیاده‌ ده‌کریت. “ئیمه‌” ئه‌وانه‌ین که ڕه‌وان، دروستین، جوانترین، تیگه‌یشتوو و زانترین، خاویتر، تیرتر و زره‌نگترین. “ئه‌وان” [ئه‌وانی دیکه‌] نا‌ه‌وا و نا‌دروست و ناشیرین، که‌م ئه‌قل و تیگه‌یه‌شتوو، پیس و برسی و نه‌خوارده‌ و هه‌موو شتیکی خراپن.

زۆر شت هه‌ن وه‌کو بۆ نمونه‌ ئایدیۆلۆژی، چیرۆکه‌ گه‌وره‌کان، ناسیونالیزم و ئایین که‌ چه‌مکی “ئیمه‌” و “ئه‌وان” دروست ده‌که‌ن و هه‌میشه‌ به‌ شیوه‌یه‌ک، به‌تایبه‌تی ئه‌گه‌ر سنووری خۆیان ببه‌زینن، کۆمه‌ک به‌ ڕهگهزیه‌رستی ده‌که‌ن یان ده‌توانن راسته‌وخۆ له‌ پشته‌وه‌ی بن. ئایین هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ لایه‌نیکی به‌ هیزی دروستکردنی چه‌مکی “ئیمه‌” و “ئه‌وان” بووه. ئه‌و ئایناهی که‌ به‌ نه‌ریت به‌ ئاسمانی داده‌نرین، واته‌ به‌و پێیه‌ی خدایه‌ک له‌ پێی په‌یام‌به‌ریکه‌وه‌ په‌یامی خۆی راسته‌وخۆ به‌ مرۆقه‌کان گه‌یاندووه‌، به‌ توندی ئه‌و چه‌مه‌کیان پیاده‌ کردووه‌. “ئه‌وان” [خۆیان] خاوه‌نباوه‌ و خاوه‌ن‌ه‌وایه‌تی و خاوه‌ن هاو‌پشتی خۆدا و نوینه‌ری خۆدا بوون و هه‌موو ئه‌وانی دیکه‌، “ئه‌وان”، که‌ بر‌ووایان به‌ په‌یامی ئه‌مان نییه‌ هه‌تمه‌ن تیگه‌یه‌شتوو، گو‌م‌را، ناخاوین و بیخودا و بی‌باوم‌ن. ئه‌مه‌ له‌سه‌ر زه‌وی. پاش مردنیش هیشتا خۆداکه‌یان هه‌ر وازیان لێناهیته‌ت. به‌ ئاگری هه‌تاه‌تایی ده‌یان‌وستیته‌ت و نه‌فره‌تیان ده‌کات و به‌و شیوه‌یه‌ سزاکه‌یان هه‌ر به‌رده‌وام ده‌بیت.

پۆلی چیرۆکه‌ مه‌زنه‌کان له‌ سه‌ره‌لدانی ڕهگهزیه‌رستییدا

به‌ پێی ته‌ورات و ئینجیل، نوح له‌ ته‌مه‌نی ٥٠٠ ساڵییدا ده‌بیت به‌ خاوه‌نی سی کور. هه‌م، سه‌م و چافه‌ت (ئه‌لبه‌ت ئه‌و سی ناوه‌ به‌ پێی زمان ده‌گۆرین). پاش نه‌فره‌تی خۆدا له‌ نه‌ته‌وه‌ی نوح و سیلاوه‌هه‌ستان و دابه‌شبوونی جیهان، ئه‌وانه‌ی به‌ هۆی نوحه‌وه‌ پزگاریان بوو، دووباره‌ ده‌ستیان کرده‌وه‌ به‌ کار و به‌ دووباره‌ بووژاندنه‌وه‌ی جیهان. نوح خۆی زه‌وی ده‌کێلت و په‌زیکی میو پێ ده‌گه‌یه‌نیت و له‌ به‌ره‌که‌ی شه‌راب دروست ده‌کات و لێی ده‌خواته‌وه‌. نوحی ماندوو مه‌ست ده‌بیت و ڕاده‌کشیت. کاتیک به‌ پووتیی و مه‌ستی خه‌وی لێ ده‌که‌ویت، هه‌می کورێ دیته‌ سه‌ری و گه‌لوگونی بابی خۆی ده‌بینیت. له‌ بریتی ئه‌وه‌ی پارچه‌یه‌ک بدات به‌ سه‌ر باوکیدا و دایبۆشیت، ده‌رووات بۆ لای براکانی، واته‌ بۆ لای سه‌م و چافه‌ت، و بۆیان ده‌گێریته‌وه‌. کاتیک ئه‌وان دین و باوکیان به‌و شیوه‌یه‌ به‌ رووت و قووتیی ده‌بینن. چاوی خۆیان ده‌گرن بۆ

1 **تێبینی:** به‌ بن‌ ئاماژه‌ به‌ سه‌رچاوه‌ی ب‌لا‌و‌بوونه‌وه‌، که‌س بۆی نییه‌ بن‌ له‌ خۆندنه‌وه‌ سوودی دیکه‌ی لێ‌وه‌ بگریت.

تاکه‌ ئه‌و ماله‌رانم که‌ر نووسراوه‌ به‌کم ب‌لا‌و ده‌که‌نه‌وه‌ که‌ من بۆم نه‌ناردوون، ئاماژه‌ به‌و سه‌رچاوه‌یه‌ که‌ن که‌ لێیان وه‌رگرته‌وه‌.

نوهی له شی بابی خویان نه بینن و نه و جا به پارجهیهک دایده پوښن (تابلوی نهم به سه رها ته له سه دهی پازده هم و دواتر دا زوره، بۆ نمونه تابلو به ناوبانگه که هی گیوفانی بیلینی به ناوی "نوحی مهست" ۱۵۰۰ - ۱۵۱۴ و جهیمس تیسوت "سه م و هم و چافهت" ۱۹۰۴).

نوح که به هوش ناگای له کاره که یه نافه رین و ستایشی سام و چافهت دهکات و هاوکاتیش له هم تووره ده بیت. نه و جا وه کوو سزایهک نه فرهت له "که نعان / که نان" - سی کوری هم دهکات، که کوره زای خویه تی، نوح دوعا له که نعان / که نانی کوره زای خوی دهکات که تا بمینیت کویلهی سام و چافهت و بنه ماله کانیان بیت.

خوینر تیبینی بکات که نوح راسته و خو نه فرهت له هم که کوری خویه تی ناکات، به لکو له که نعان دهکات که کوری هم و کوره زای خویه تی، واته نه فرهت له مندالی هم که نه وهی خویه تی، دهکات. پاشان تیده گه ین که نهم نه فرهت ته سه رتاپای نه وهکانی نایینده ش ده گریته وه، چونکه نه فرهت ته که خوداییه و له نه وهکانی هم ه.

نه لبت گپړانه وهی دیکه ش هیه که "هم" بچ له وهی به رانبر به بابی خوی وا جولوه ته وه، هه روه ها که سیکی ته مه ل و هیچ نه کرده شه و له به رنه وه نوح خوشی لی نه هاتوه. به پیچه وانهی جه فاته وه بۆ نمونه که که سیکی شیرین و ژیره و کاری له دهست دیت، و که نوح خوشی لی هاتوه. به پی نه و گپړاندنه وانه نه و دم که مروف له جوگرافیای جیهان شاره زانیه وو زه وی ته نها سی به ش بو، واته ناسیا و نه فریقا و نوروپا. نه و کات ناوی هه لکه وتنی جوگرافی بۆ زه وی نه وو، زه وی سه ر و ناوه راست و خوارووی هه وو. به شیوهی دابه شکردنی خوارو (نه فریقا)، ناوه راست (ناسیا) و سه روو (نوروپا) بو. به پی نه و بیره نایینی کیشورهی نه فریقا نه وه و بنه چهی هم Ham، ناسیا هی سام Sam و نوروپاش هی جه فات Japheth - ن. (دیاره باسی نوح له قورئاندا بی له مه سه لهی سیلاوه که نه و باسهکانی دیکه له گه ل ته ورات و نینجیلدا به ته وای جیا وازه، بۆ نمونه نوح یهک کوری هیه نه ک سیان و نه ویش گوئ له بابی خوی ناگریت و دهخنک، هتاد، که باسی نیره نین).

له یه که م و سیه هم سه دهی دوی زاییندا دوو که س به قولی نه و بیره یان داکوت. یه کیکیان یوسف بن مه تیا هو (۳۷ پ. ز.) بو که رومه کان به لاتینی ناویان نا فلاقیوس جوزسه فیوس Flavius Josephus.. (به سه رهاتی نهم پیاوه له خه باتی نازاد خوازی نه ته وه بیی جووله که دژ به دهسته لاتی داگیرکاری روم سه رنج راکیشه).

یوسف بن مه تیا هو له تیگه یشتنی خوی له جیهان پی و ابو ته نها سی کیشوره هه ن. نه فریقا، ناسیا و نوروپا. وهک جووله که یهک باوه ری به چیرۆکهکانی ته ورات بو که له ناده مه وه رووه خوار دهست پی ده که ن. به پی نهم نه فریقا سامی، نه وهی سام، و نوروپا نوروپی، نه وهی چافهت، سیه میان ناسیایی، نه وهی هم بو. دووه م که س که به "بابی کلیسا" یان بابی کریستانیان ناوداره، سه ینت ئوگوستینوس (۳۵۴ د. ز.) بو، واته پیر ئوگوستینوس که پی و ابو نوروپا عیسیایه، نه فریقا سامیه و ناسیاش هه مییه، واته قارهی خودانه ناس.

دیاره نه و دم، نه یوسف بن مه تیا هو و نه سه ینت ئوگوستینوس و نه که سی دیکه نه یانده زانی که محمه د و کولومبس، یه که میان له دایکبوی ۵۷۰ د. ز. و که پاشان له سالی ۶۱۰ د. ز. سرووشی په یامبه ری بۆ هات، و دووه میان له ۱۵۵۰ کاندا کیشورهی نه مه ری کای دیتوه، دین و له دوو کاری میژوویدا هم نه خشه ی نایینی ده گورن و هم جوگرافیاش.

له و به ری خوره لاتی ناوه نده وه یونان و نیمپراتوری روما هه بوون. خوره لاتی ناوه نده کانگای په یدابوونی په یامبه ران و خودا ناسمانیه کان بو. له ناو نیمپراتوری رومادا باسی خودا جیا واز بو. له روما خودا له ناسمان نه وو، به لکو له ناو کوشکهکاندا بو. سه زارهکانی روم هه روه کوو فیرعه ونه کان خویان به خودا داده نا. به لام رومه کان له مالی خویاندا خودایه تیان نه ده کرد. سوپای به دیسپلین و مه شقی کراویان به هه ر شویتینکا بلاو ده کرده وه و به و شیوهیه تالانیان له هه موو شویتینکی داگیرکراوه وه ده برده وه بۆ روم. هه موو

2 تیبینی: به بن ناماز به سه رچاوهی بلاوو نه وه که س بوی نیی بن له خوینده وه سوودی دیکه لژوه رگریت. نکابه نه و مالپه رانم گه را نووسراوه به کم بلاو ده که نه وه که من بوم نه نار دوون، ناماز به و سه رچاوهی به که ن که لیان وه رگریتوه.

شویڼیکي دوتیا که نار بو، روم ناوهند بو. "هموو ریگانان دچنه وه سهر روم" قسه یه که نه و پیوه ندیی دهسته لاته دروستی کرد که نه و دم بره ودار بو.

رؤمیه کان خویان به شارستانی و خاوهن زانست و توانا و به پیوه بردن دهناساند. هموو نه و خه لکانه ی که نه مدیو و نه و دیویان که وتیوون به که متر له خویان ده بیینی. نه لبت به شیک له مه میراتی بزوتنه وه ی فه لسه فه ی یونانی سهر دمی نه نتيک بوو بویان به جیمابوو. له یونانی کوندا شار دوه لته دار بوو. له شاردا پیوا ماقوولان و نه جیبزادان و بازرگانان و کاسبکاران هاوشاری بوون [شارومهنديون]. ژنان و مندالان و بیکاران و بیگانان ناشارومهنديون، مافی دهنگان و گفنگوگورديان له سهر پرسی سیاسیی و به پیوه بردن و هه لبتاردن نه بوو.

نیزیکه ی زورینه ی فه یله سوفانی نیوان ۴۰۰ سال پیس میژووی زایین و سهره تای زایینی به شیوه ی جیاواز نه م بیره به رفران دکه ن. نه فلانوتون (۴۲۷ پ.ز) به تایبه تی له سهر "جووتیوونی خاوین" ددویت به و مه به سته ی که توخمی مروف له نیوان نه وانه دا که نه جیبزاده و ژیرن و نه وانه دا که که سهنه ناس و بیپله و پایه ن تیکه ل نه بن. به و شیوه یه به رای نه و، راده ی ژیری و نه جیبزاده یی له ناستی خویا ده هیتریته وه. نه رستو (۳۸۴ پ.ز) مروف به بوونه وه ری "نه قلانی/هزری" داده نیت. به لام مروف بو نه و ههره میکی سیاسیی و ره ووشتی هه یه که ناکریت دهستی تیوه ریدریت. له و ههره مه دا پیوان [پیوانی یونانی] له ههره سهره وهدان، و بیگومان هه موو پیوا یکیش نا، به لکو ته نها پیوانی دهسته لاتدار و ژیر و کاسبکاران. به رای نه و نافرته ان له خوار پیوانه وه ن و رولی سهره کیان نه وه یه که کاری پیوان ته واو بکه ن، نه ک شارومهنديون بن. نه وجا مندالان له خوار نافرته ان دکه ون و نازهلش، بو نمونه، سه گ، دکه ویته خوار مندال. نه وه تیگه یشتنیک بوو له سهر دابه شکردن/دهسته لاتی هیرارشی که هه م له نایینه ناسمانیه کانداه بیهریته وه و هه م به گشتی له نایدیولژی ری راستره ویشدا.

سوقرات (۴۷۰ پ.ز) پیی وایه ۳ جور خه لک هه ن که مانای مروف و شارومهنديی بیانگریته وه نه ویش "پیوانی" بازرگان، پاسه وان و فه یله سوفه کانه ن. هه موو نه وازی دیکه دکه ونه نه و دیوی نه و بازنه یه وه. له و سهره مه دا وشه ی "دیاسپورا"، (که به رای من نیستا هه ندیک که سی کورد به هه له سه بارت به کوردانی ناوره به کاری ده بن)، به به رده وامیی به کار ده بردا. له و سهره مه دا یونانیه کان هه موو دانیشتوانی دهره وه ی خویانیه ان به "دیاسپورا" داده نا، واته خه لکانی دیکه، نه وانه ی له دیدی یونانیه کانه وه بلاوه بووی بیسه روهه ر بوون، نه ک شارومهنديون و خاوهن شارستانی (وهک نه مان خویان). بلاوه بوو نیشانه یه ک بوو بو جیاکردنه وه ی "نه وان" و "نیمه". دیاسپورا به مانای سیاسیی "نه وان/نه وانی دیکه" ده هات.

رؤمییه کان که ره سته یه کی زوریان له بیته وه به ره ی فه لسه فه یی له به رده سندا بوو که سهری خویانی پیوه مه شغول بکه ن. یونانیه کان و رؤمییه کان ته نها دوو لایه ن بوون که توانیوویان هه سته نه ته وه یی له مانای پیکه وه بوونی خه لکی خویاندا دروست بکه ن. رؤمییه کان مروقیان وهک یه ک داده نا، به لام پییان و ابوو نه قلیان جیاوازه و له به ره نه وه هیرارشیه که یان راستر به رابه رییه که ده بیت به پیی راده ی تیگه یشتنی نه قل بیت. نه مان خویان به ژیر و به دیسپلین دادنا و مه سته ی پیشکه وتووی و سیفه تی دیکه ی باشی خویان بوون، که دیاره هه ر خویان به خویان ده به خشی، نه وانی دیکه، خه لکانی تر، نه گهرچی مروقیش بوون، ناته واو بوون.

له سهره تای هه موو نه و داگیرکردنه دا چه مکی به سوو کدانانی هه موو نه وانه ی به نه قل که متر و که متر ناقل و که متر شارستانی داده نرین، خالی ناوهنده. نه و دم هه روهک نیستا هه موو که س دهیزانی که چی هی کتیه، به لام نه وانه ی دهسته لاتیه ان که م یان که متر بوو، وا داده نران که که متر ژیر بن، که متر به توانا بن و که متر جوان بن و هتاد، به پیی نه و نیشانه کردنه، مافیان که متر هه بوو.

نه و هه لوارده یان جودا تیر و وانینه ره وایه تی به لایه نی به هیز ده دا که لایه نی بیه یز زهوت بکات و مال و سامانی به تالان ببات. هه موو خویزوواندنیکی لایه نی که متر هیز به شه پانیی و نازاوه گپ و کیوی و

ناشارستانی له قه‌له‌م دەدرا. مێژوو بوو بە مێژووی دەسته‌لاتداران و له ناو کۆشک و قه‌لاکان و به‌سه‌ر
ئەسپ و له ناو که‌ژاوه‌ی سه‌زازی و پاشایه‌تیدا نووسراوه‌وه.

سه‌رده‌می ڕۆشنگه‌ری

سه‌له‌هایه‌ک له ده‌سته‌لاتی کلێسای خۆیناوی و پاشایه‌تی گه‌نده‌ل سه‌رانسه‌ری گه‌لانی ئوروپایان
گه‌یاندبووه شه‌رای مه‌رگ. به‌ ناوی خودا و له ژێر سیبه‌ری ده‌سته‌لاتی پاشایه‌تییدا ئافره‌تان سووکایه‌تیان
پێ ده‌کرا، ده‌ستدریژیان ده‌کرایه سه‌ر و پاشان به‌ ناوی حه‌یانه‌ماو و بی‌شه‌رمه‌وه ده‌سووتێنران. خه‌لک له
برسیته‌یی و بیکاری و ناوه‌خت مه‌رگیدا ده‌ژیان. هه‌مووان له چاره‌نووسیان نووسرابوو که ده‌بیت سه‌ربازی
شه‌ووڕۆژ و وه‌خت و ناوه‌ختی پاشاکان بن. ده‌سته‌لاتداریته‌یی بۆ پاشایان و ده‌ره‌به‌گ و ئا‌غاوات و
ده‌ستدایه‌ره‌یان به‌ مانای بی‌هه‌ر په‌رسیاری یان حوکمی په‌ها ده‌هات. ده‌سته‌لات مانای ئازادی و توانای
ره‌های بۆ ده‌سته‌لاتداران هه‌بوو. له به‌رانه‌ر ئه‌وه بی‌ده‌سته‌لاتی به‌و مانایه ده‌هات که ئه‌وی خراپ و
نه‌هامه‌تی بیت بۆ هه‌ژاران و نه‌داران چاره‌نووس و به‌شی خودا بوو. که‌س نه‌یده‌توانی پێی ناشکور بیت.
له دامینه‌ی هه‌موو ئه‌و ئازاره‌وه سه‌رده‌می ڕۆشنگه‌ری له دایک بوو. خه‌لکان له هه‌لیک ده‌گه‌ران نه‌فره‌ت له
خودا و ئه‌و هه‌موو ده‌سته‌لاته‌ی بکه‌ن که وه‌ک ئه‌ژدیه‌ها لوه‌لی دابوون. خه‌لکان به‌ دوا‌ی پالپشته‌کدا ده‌گه‌ران
تا بتوانن نه‌فره‌ت له ده‌سته‌لاتی کلێسا بکه‌ن، شان بۆ ده‌سته‌لاتی پاشایه‌تی هه‌لبه‌ته‌کێن و رقی خۆیان
به‌رانه‌ر به‌ شو‌رای قه‌لاکان ده‌ربه‌رن. خه‌لک خودایان لیبوو به‌ به‌لا و ده‌یانوسیت په‌لکێشی بکه‌ن بۆ ئاستی
خۆیان و ته‌نانه‌ت خوار خۆیشیان و به‌و شیوه‌یه له ئاسمان وه‌ده‌ری نین.
خه‌لکان ده‌یانزانی که هه‌تا خودا شوینه‌ی له ئاسمان بیت ئه‌وا به‌ بان ئه‌مانه‌وه‌یه و له‌مان بالاتره‌. وه‌لامیکه‌
“چی بکریته‌” - ی ئه‌و دم هه‌مانه‌ خواره‌وه‌ی خودا بوو بۆ سه‌ر زه‌مین.

ڕۆشنگه‌ری سه‌رده‌می ڕۆشنگه‌ری چه‌مکی “کولتور” یان گو‌ری بۆ “شارستانی” و له‌ویدا هه‌موو ژێرخانی
بیری ڕۆشنگه‌ری “هۆ/ده‌لیل” - ه له بریتی ده‌سته‌لاتی ئاسمانی که نه‌یده‌توانی هۆ/ده‌لیلی کۆنکریته‌ بخاته
ناو گه‌توگۆکانه‌وه. هه‌ر له‌به‌رئه‌وه‌بوو سه‌رده‌می ڕۆشنگه‌ری نازناوی خۆی نابوو به‌ “سه‌رده‌می هۆ/ده‌لیل”.
هه‌یکل یه‌کیک بوو له‌وانه‌ی کۆمه‌کیکی زیاتر کۆنکریته‌ به‌و خه‌باته‌ کرد.
هه‌یکل له‌ باسی “ئه‌لیناسیۆن Alination خۆنا‌مو‌خ‌ستن خۆ/نامۆ/خستن” دا باس له‌ چۆنه‌تی دروستکردنی
خودا و ئه‌وجا گه‌وره‌کردنی ده‌کات. به‌و شیوه‌یه بی‌ده‌سته‌لاتی مرۆف به‌رانه‌ر به‌وه‌ی خۆی دروستی کردوه
(نه‌ک به‌ پێچه‌وانه‌وه) ڕوون ده‌کاته‌وه. (کارل مارکس بی ئه‌وه‌ی ئاماژه‌ی ڕاسته‌وخۆ به‌م بیره‌ بکات وه‌ک
تینۆریه‌ک له‌سه‌ر پێوه‌ندی نیوان کریکار و سه‌رمايه‌داردا تاقیکرده‌وه و له‌ باسه‌کانی دیکه‌یدا به‌کاری
هه‌ینان).

له‌به‌رئه‌وه هه‌موو که‌سایه‌تیه‌کی سه‌رده‌می ڕۆشنگه‌ری بای زیاتری له‌ بن بالدا بوو رووه‌ سه‌ر به‌فری.
سه‌رده‌می ڕۆشنگه‌ری بوو به‌ په‌رخه‌نه له‌ خودا و له‌ ده‌سته‌لاتی خودا و له‌ نوینه‌رایه‌تی خودا و له‌ سنووری
په‌وای نوینه‌رانی ئه‌و که له‌ سه‌ر ئه‌رد ئه‌وی پێیان خۆش بووایه ده‌یانکرد و ده‌یانگوت.
له‌مبه‌ر ئورووپاوه، ١٥٠٠ سالیک پێش سه‌رده‌می ڕۆشنگه‌ری، یه‌کیک له‌و نه‌ته‌وانه‌ی که ئاماده‌ نه‌بوو به
مه‌رجه‌لی ڕۆمه‌کان قایل بیت و له‌گه‌لیان له‌سه‌ر ژێرده‌سته‌یی خۆی ریک بکه‌وێت یان خۆی به‌ ده‌ست سوپای
ڕۆمه‌وه بدات، ئیسرائیلیه‌کان بوون. نیرۆ، ئه‌و که‌سه‌ی له‌ سه‌رده‌می مۆدێرندا بوو به‌ ئایکۆنی سووتاندن،
له‌ وه‌لامی جووله‌که‌کان زۆر تووره‌ بوو، و سه‌رسوپا و کوره‌که‌ی خۆی بۆ داگیرکردنی ئیسرائیل ٦٩ - ٧٣
پ.ز. داگیرکردنی ئیسرائیل له‌ لایه‌ن سوپای ڕۆمه‌وه باسی خودا و باسی داگیرکردن و باسی
ڕه‌گه‌ز په‌رستیی خسته‌ په‌هه‌ندیکی دیکه‌وه و ئه‌م باسه‌ی زیاتر ڕوون کردوه.

جووله‌که‌کان خۆیان به‌ نه‌ته‌وه‌ی هه‌لبژارده‌ داوه‌نا. خاوه‌نی یه‌که‌مین په‌یامنێر بوون که کتیبیکی نووسراوه‌ی
له‌ پاش به‌جیما بیت. موسا به‌ هه‌مه‌تی “خودا” نه‌ته‌وه‌ی جووله‌که‌ی له‌ ده‌ست نێزیکه‌ فه‌وتانیک ڕزگار
کردبوو. موسا بۆ ئه‌وان هه‌ر به‌ مانای زمانی یه‌کگرتوو و خاکی به‌لێنپێدراو و نوینه‌رایه‌تی خودا نه‌ده‌هات،

4 تیبینی: به‌ بن ئاماژه‌ به‌ سه‌رچاوه‌ی ب‌لا‌و‌بو‌ن‌ه‌وه‌، که‌س بۆی نییه‌ بن له‌ خۆینده‌ن‌ه‌وه‌ سوودی دیکه‌ی لێ‌وه‌ به‌رگرت.

تکایه‌ ئه‌و ما‌له‌رانه‌ که‌ر نووسراوه‌ به‌کم ب‌لا‌و‌ ده‌که‌نه‌وه‌ که‌ من بۆم نه‌ناردوون، ئاماژه‌ به‌و سه‌رچاوه‌یه‌ بکه‌ن که‌ لێ‌یان وه‌رگرتووه‌.

بەلکو ناسنامه‌ی هه‌موو ئەوه‌ی پێک ده‌هێنا که جووه‌کان خۆیان پێ دەناساند. ئێستا ئاماده‌ نه‌بوون سوپای نیرۆیه‌ک داگیریان بکات که له‌ جه‌سته‌ی مرۆفدا خۆی به‌ خودا داده‌نا و له‌وه‌ش زیاتر بۆ ئەوه‌ چووبوو که لێیان بدزیت و بیانکوژیت و تالانیان بکات. جووه‌کان ده‌یانزانی ئەم خودا سه‌رزه‌مینیه‌ پاره‌وپول و مال و زه‌وی هه‌ر ئێستا و بۆ ئێستا پێویسته‌. مه‌سه‌له‌که‌ شتیک نه‌بوو پێوه‌ندی به‌ خوداوه‌ هه‌بێت، به‌لکو شتیک بوو مال و سامانی خه‌لکی دیکه‌ی داگیر ده‌کرد.

پۆمه‌کان به‌م به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یه‌ فره‌ توورپه‌بوون. له‌وه‌به‌ر هه‌لگه‌رانه‌وه‌ و یاخیبوونیان دیتبوو، به‌لام له‌م شیوه‌یه‌دا نا که خودایه‌کی ده‌رزه‌مینیان له‌ به‌رامبه‌ردا دا بنریت. پۆماکان توورپه‌بوون له‌وه‌ی مافی خودایه‌تیان لێ وه‌رگیردریته‌وه‌ و ته‌سلیم به‌ شتیکی ئاسمانی بکدرین که ده‌ستیان نه‌ده‌گه‌یشتی و خه‌لکی سه‌رئه‌دریشتی کردبوو به‌ گزیاندا.

له‌ مێژوودا به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی جووه‌کان/ ئیسرائیلیه‌کان دژ به‌ داگیرکه‌ری پۆم مانای سیاسیی قوولی هه‌یه‌ و تا ئێستایش ئەو خه‌باته‌ ئازادبخوازانیه‌ جێی لێفیربوون و تێبینیه‌. ئیسرائیلی ئەو دهم سووتینرا و خاپوور کرا و کۆمه‌لکوژیی تیدا ئەنجام درا. خه‌باتی ئازادبخوازانیه‌ی جووه‌کان په‌یدا بوون و سه‌ره‌ه‌لدانی عیسانی لێکه‌وته‌وه‌ که زیاتر له‌گه‌ڵ خه‌تیکی ئاشتیخوازانهدا بوو. جووه‌کان ئەوانه‌ بوون که سه‌ریان بۆ پۆم دانه‌نه‌واند و ئەو کاره‌یان به‌ ناوی خودای موساوه‌ ده‌کرد. به‌ پێی ده‌رئه‌نجامی فله‌سه‌فی ئەو مانایه‌ی هه‌بوو که جوو وه‌ک ئایین تاوانباره‌. به‌لام زۆر جیاواز له‌ کوشتوپرینه‌کانی دیکه‌ی پۆم، لێره‌دا شتیکی زۆر سه‌رنجراکێش له‌ دایکبوو. ئەویش مێژووی دژ به‌ جووله‌که‌بوون بوو له‌ ناو مه‌مه‌ره‌کانی کۆشکه‌کانی ده‌سته‌لاتی ئورووپادا.

ئەو رقه‌ی له‌ ناو کۆشکه‌کانی پۆم له‌ جووله‌که‌ په‌یدا بوو پاشان به‌ ناو هه‌موو شارستانی ئورووپادا له‌ شیوه‌ی سووکایه‌تییکردن، قسه‌لۆک، درۆبه‌ده‌مه‌وه‌کردن و شتی دیکه‌دا دژ به‌ ئایینی جوو/ نه‌ته‌وه‌ی ئیسرائیل ده‌بینریته‌وه‌.

پۆمه‌کان کاتیک له‌ ساڵی ۳۸۵ زاییندا ئایینی کریستیانان کرد به‌ ئایینی ده‌وله‌ت ئەو رقه‌ دژ به‌ جوو بوو به‌ رقیکی ئینستیتوسیونالی (دامه‌زراوه‌یی).

نیزیکه‌ی ۶۰۰ ساڵ دوا‌ی ئەوه‌ که هۆزه‌ عه‌ره‌به‌ جووه‌کان نه‌یانویست ببن به‌ ئیسلام هه‌مان رق له‌ جوو له‌ ناو نیوه‌دوورگه‌ی عه‌ره‌یدا ب‌لابوو، و به‌ شه‌ری خویناوی "خه‌یبه‌ر" ساڵی ۶۲۹ د.ز. ده‌ستی پیکرد. پاشان له‌گه‌ڵ داگیرکردنه‌کانی ئیسلامدا به‌ سه‌ر جیهانی ئیسلامیشدا کشا. هه‌ر بۆ نمونه‌، ۱۳۸۰ ساڵ پاش ئەوه‌، کاتیک هه‌ندیک موسلمان، بۆ نمونه‌ له‌ پاکستان، له‌ پشنگیری فله‌ستیندا خۆپیشاندا دژ به‌ ئیسرائیل ده‌که‌ن هاوار ده‌که‌ن: "خه‌یبه‌رتان بێته‌وه‌ یاد!". ۱۳۸۰ ساڵ پاش "خه‌یبه‌ر" له‌ به‌یانی ۲۰۰۹/۳/۶ له‌سه‌ر شه‌قامه‌کانی شاری مالوئ له‌ سوید نیزیکه‌ی ۷ هه‌زار موسلمان یه‌کئاواز گۆرانی "خه‌یبه‌ر، خه‌یبه‌ر، یا یه‌هود، جیشو المحمد سوف یعود (خه‌یبه‌ر، خه‌یبه‌ر ئە‌ی جووه‌کان، سپای محمه‌د ده‌گه‌ریته‌وه‌ بۆتان)" له‌ ناره‌زایه‌تی ده‌بریندا دژ به‌ ده‌وله‌تی ئیسرائیل ده‌چرن. به‌و شیوه‌یه‌ ئە‌وه‌ی ئێستا ده‌وله‌تی ئیسرائیل ده‌یکات ده‌به‌سه‌رتیته‌وه‌ به‌ شه‌ریکی ئایینه‌وه‌ که ۱۳۸۰ ساڵ له‌مه‌وه‌به‌ر له‌سه‌ر ئە‌وه‌ روویداوه‌ که جووه‌کان ویستویانه‌ له‌ سه‌ر ئایینی خۆیان به‌رده‌وام بن.

ئوروپایه‌کانیش هه‌روه‌کو هه‌موو نه‌ته‌وه‌گه‌لی دیکه‌ گروویکی هۆمۆژن، واته‌ یه‌که‌رنگ و یه‌کشپوه‌، نه‌بوون، و دژ به‌ یه‌ک له‌ شه‌ری جووراوچۆردا بوون. به‌ناوبانگترین ئە‌وه‌ شه‌رانه‌ "جه‌نگی ۳۰ ساڵه‌" - یه‌ که له‌ ساڵی ۱۶۱۸ تا ۱۶۴۸ به‌رده‌وام بوو و پاشان به‌ ریکه‌وتنه‌وه‌ی قیستفالی کۆتایی پێهات که به‌ له‌دایکبوونی مێژووی نه‌یشن سه‌تیه‌ت - ی Nation State ئوروپایی داده‌نریت. شه‌ره‌که‌ شه‌ریکی مه‌زه‌به‌ی کریستیان بوو له‌ نیوان کاتۆلیک و پروتستانه‌کاندا و دژ به‌ ریفۆرمیزمی ناو پرتۆتستانیزم بوو. کاتیک موسلمانه‌کان ساڵی ۷۱۱ له‌ ژێر رابه‌رایه‌تی تاریق کوری زیاد گرانا (به‌ عه‌ره‌بی غرناطه‌) یان داگیر کرد زۆرینه‌ی شه‌ره‌که‌ جوونشین بوو. جووه‌کان ئە‌گه‌رچی دانیشتوانی ره‌سه‌ن بوون، به‌لام بیه‌یز بوون. شه‌ره‌که‌ شه‌ری نیوان ئە‌لاییه‌کان و عیسیایه‌کان بوو (له‌ زمانی کوردیدا عیسیایه‌کان به‌ هه‌له‌ به‌ خاچه‌رست

5 تێبینی: به‌م بن‌نامه‌ به‌ سه‌رچاوه‌ی ب‌لابوونه‌وه‌، که‌س بۆی نییه‌ بن‌ له‌ خۆبندنه‌وه‌ سوودی دیکه‌ی لێ‌وه‌رگیرت. تکایه‌ ئە‌وه‌ ماله‌رانه‌ که‌ر نووسراوه‌ به‌کم ب‌لابوونه‌وه‌ که‌ من بۆم نه‌ناردوون، ئاماژه‌ به‌و سه‌رچاوه‌یه‌ بکه‌ن که‌ لێیان وه‌رگرته‌وه‌.

ناوړه نندن، که له راستيدا خاچپه رست نين، به لکو عيسايي و خوداپه رستن). له و دمه ووه ميژووي داگيرکردن ماسکيکي حه شاردردي پهيدا کرد. ليروه ميژوو بوو به شهري عيسايي و محمه مديي / خوداي کريستياني دژ به نه لاپه رستېي.

له شهري نيوان نوروپاي کليسيايي و جيهاني ئيسلامدا سهره تاي سالي ۱۴۹۲ گراناډا له موسلمانان کان سه ندرايه ووه و که و ته ووه دست نوروپاي مه سيحي، له و يشدا ج ووه کان، و اتا دانيش تواني ره سمن، زهره ريان کرد. به لام سهره راي نه و سهرکه و تنه ميژووييه ش نه و خوشباوه رپيه ي کليسا که له سهر بناخه ي يوسف بن مه تيا هو و ئوگستينيوس هه يبوو که گوايا جيهان سي به شه و به ته نها جيهاني کريستياني و يهودي و بيدين هه يه، تيگه يشتننيک بوو شکستي هينا. ئيسنا ئيسلامي ش به هيز و دهسته لاتيکي زوره و هاتبووه سهر شانوي سياسي.

وا بو نيزيکي نوسه د سال ده چو زه وي نه هر نه و نه دي که ئيسلامي ش هاتبووه سهر، به لکو ئيسلام کونستنتينه نيوپول (قوسه نته نيه / ئيسنانبول) و به شي گهره ي باکووري نه فريقا و خوارووي نوروپاي داگير کردبوو، ئيسلام بناخه ي تيگه يشتننياني له جيهان خستبووه ژير پيرسياره ووه. ته نانه ت ناوچه ي گرينگي و هکوو شامي نه و دم و ئيسرا ئيلي ش به هه موو نه و گراني و مه حکه ميه ئاينه ووه په ي پي بر دبوو. محمه د تواني باوي "نور شه ليم"، داروسه لام، بگورپيت بو "القدس = پيروز / پيروزگا" و له دووري ۷۰۰ کيلومه تر زياتره ووه موري دووم شويني پيروزي موسلمانان لى بدات. له ميژوودا هيج کاتيک نه و شماره ناوي "قودس" نه بووه محمه د بوو نه و ناوه ي خسته ناو زار و زيهني موسلمانان ووه.

بارناشي جووه کان که و تبووه نيوان به رداشي محمه ديه کان و عيساييه کان ووه. سي ئايين به رانبر به يه ک ويستان و هاوکات هر سيکيشيان به رانبر به وه ي خويان به بي خدا ده يانساند، ويستان ووه. له دريژه ي شهري و داگير کردنه کاندا دهر که وت بيخودا کان قاره ي نه فرده تليکراوي نه فريقا و نه ميريکا بوون. ئاييني عيسلام و کريستياني زم که و تنه خو بو فراوانکردني پاوانيان. ئاييني جوو که له ريگاي خويني دايکه ووه پروواي به به رفرانبونونه و له گه ل به زورکردندا نيه، له شويني خوي مائه ووه.

کولومبس (سالي ۱۵۰۰) نه ميريکاي دوزييه ووه و هر پادشايه ک نازا بووايه سهر باز و به له مي خوي ده خسته دهر ياره و به ناوي عيسا و به موباره کيي کليسا ووه به هيواي دوزينه ووه ساماني به لاشدا ده گه را. واي ليهات که ئيتر خودي پاپا برياري ده دا کام به شانهي جيهان داگير بکرين و چونيش له نيوان ئيسپاني و پوروگاليه کان دابه ش بکرين. نه و کاته ئيسپاني و پورتوگاليه کان زله يزي سهر زه وي بوون. دابه شکردني جيهان به پي ليکدانه ووه ته ورات و ئينجيل و جياکردنه ووه "ئيمه" - سي به دين و "نه واني" بيدين، به رفرانبونوني ئيسلام و کيبرکيي هر سي ديني هاوخودا به لام له سهر پيغه مبري جياواز و پاشان دوزينه ووه نه ميريکا، بوو به هوي پيوستبوون به ليکدانه ووه و تيگه يشتننيکي نوي له سياسه ت، له ئايين و له ئابووري و له کاروباري روظانه ي خه لک.

دهسته لاتي داگيرکيري نوروپايي بي قهيران نه بوو. نوروپا له ناو قور و سهرما و برسيتي و نه بوونيدا، له ژير دهستي ئاسنيني دهره به گ و پاشاکاندا، له ناو خودا شهري مه زه به ي ده کرد، که هاوکات روو به دهره ووه له شهري دژ ئيسلامدا بوون.

شيري دوو تيغه ي کريستياني زم که له لايه که ووه داواي دادوهر يي و يه کساني به نده کاني خوداي ده کرد و له لايه کي ديکه ووه دهسته لاتداران و هکو پيوهر ي شارستاني بو خويان به کاريان ده هينا، کاري بو زحمه ت ده کردن، له گه ل نه ووه يشدا که هه موويان سووديان له گيړانه ووه کاني کريستياني زم و موسايي زم و هره گرت که به ناوي ئايينه ووه برؤن و که ساني ديکه به شارستاني بکن، به لام هر له رووي سياسي ووه جي پييان له ق بوو.

مه سه له ي مورالي / ره ووشتي کريستياني و شارستاني که قه يراني بو ساز کردبوون ده بوو به شي و هيه ک چاره سهر بکريت. يان خودا دادوهر و ده ستپاک و ميهره بانه، يان ناهه ق و دز و درنده. به قه ولي مارکس "ژن نيوه سکپر نابيت".

بې ټوټې له راسټیدا هیچ کس له خاوهن بیران و له فیلوسوفانی سهردهمی پوښنگه ریی به تایبه تی مه به سستی بیت، بې ټوټې هیچ یه کیک له و فیله سوفانه راسته و خو له گه ل چه و ساندنه و هدی مرو ف به ده سستی یه ک بیت، سهردهمی پوښنگه ریی ټو بوشاییهی بو پر کردنه وه.

داگیر کردنه کانی سهرتاسه ری ټه مریکا، به تایبه تی ټو به شهی که ئیستا به لاتینی، "ټه مریکای لاتین"، ناو ده بریت، خویناوی و ږنده بوون. لاتین پیتی سهره کی و زمانی سهره کی کلیسای ئوروپا، بو ټو به شهی ټه مریکا بوو به نه فره تی خودا. نه فره تی که ئیدی هه تاهه تایه هر پیاپانه وه ده میتیت.

له که متر له چل سال داگیر کیری دا ته و اوای ټو قاره مه زنه له خویندا گه وزیندرا.

سالی ۱۵۴۰ به خه باتی ماندوونه ناس و مه زنی قه شه لاس کاساس (Bartolomé de Las Casas ۱۴۷۴ د)، کوپله فروشی سوور پیسته کان له سهر زه مینی ئیسپانیا قه ده خه کرا.

له هره ری فالادولید (Valladolid) له ئیسپانیا که یه کیک بوو له و شوینانه ی له سیسته می کړین و فروشتن و مامه له ی کوپله یه تیدا به ناوبانگ بوو، بازار گانکی کوپله هه بووه پی و ابووه سوور پیسته کان مرو ف نین و ده یگوت مرو ف بویه مرو فه چونکه توانای پیکه نین و ده برینی شادی هه یه. ټو جا بو ټوټې قسه قسه ی خو ی بیت، گره وی خو ی به وه تاقی ده کرده وه که کی بتوانیت سوور پیسته کان و ده پیکه نین به پیت و به مرو فیان به لمیتیت. سوور پیسته کانیش له ناو خاکی خویندا له ناوه خندا زه فهران پی بردرابوو، دوور کوژ و بیکه سوکوژ و کو م لکوژ کرابوون. مال و حالیان سووتینرا بوو و هر له شوینی خویندا ده گیران و ده کران به کوپله و هه زاران کیلومتر له خاکی خویندوور خرابوونه وه. ئیستا له ناوه راستی ئیسپانیا و پورتوگالیکی پر بگروه به رده دا، هه زاران فرسه خ له بونی گو ل و دارو دره ختی خویندوور، له شوینی هه زار ساله ی ژیانین، له خو شه ویسترین کس و کار و له زه رده خه نه ی مندالی نه دیتوویان، دوور بوون.

هر کس خو ی تاقی ده کرده وه نه یده توانی سوور پیسته کان بخاته پیکه نین. سوور پیسته کان نه بوو که بتوانیت پی بکه نیت. دیار بوو کی گره وی ده رده وه. سوور پیسته کان مرو ف نه بوون.

پورتوگال و ئیسپانیای لاتین و کاتولیک ټو شارستانیهی که خوینانیا پیوه با ده دا. له چه ندینی وه کو تاسیتوس بولیبوس (Tacitus ۵۵ د.ز) میژوونوسی رومان که باسی له نازایه تی و په سه نی جهرمانی و زمانی جهرمانی ده کرد و له هه موو ټو فله سوفانه و هر گرتبوو که باسیان له هه رده می ده سته لات ده کرد به لام ټه وانه ی سهردهمی پوښنگه ریی بوون که زه مینه ی سهرده میان بو داگیر کردن بو ساز کردن.

کارل فون لینن (Karl Von Linné ۱۷۰۷-۱۷۷۸)، که سایه تیه کی ئایینی بوو، و هه روه کو زوره ی زوری ټه وانه ی سهردهمی خو ی له فره بابته دا زانا بوو. ټه مرو فی به سهر پینچ جوړ په گه زدا به ش کرد، ټو دابه شکر دنه شتیکی له وانه زیاتر بوو که پیش خو ی هه بوون، ټه هه م به پی جوگرافیا و هه م به پی په گه زیش دابه شی ده کردن. ئوروپی، ئه فریقایی، ئاسیا، ټه مریکا و مؤنستریؤسه کان (دیوزمه / ده عبا). ئوروپییه کان وه که دهنریت ټه وانه که ژیر و پیاوخاسن، ټه مریکاییه کان ږنده و ټه فریقاییه کان خاو و ته مه ل و ئاسیاییه کان خه مگین و پاشمورده و خه سیسن و مؤنستریؤسه کانیش که بو نمونه چینییه کانیشی ده گرتوه، نه رم و ترسه نوک بوون.

ټو کاره ی کارل فون لینن له باسی په گه زه رستییدا شوینی تایبه تی خو ی هه یه، چونکه ټه م توانی پووخساریکی جوگرافیایی به په گه زه کان بدات. که بیسته ریگ گوپی له وشه ی ټه فریقا ده بوو یه کسه به ته مه ل نشین ده هاته گوپی، ټه فریقا مه نزل ته مه ل و خاووخلیچکه کان بوو.

به فون (Georges-Louis Leclerc de Buffon ۱۷۰۷ د) باسی ټه مریکا زور به خراپه ده کات و پی وایه ټه مریکانشینه کان (بخوینه: سوور پیسته) هه ندیکیان هر زور ږنده و کیوی و بیده ربه ستن، به لام به رای ټه م هر هه موویان گه وچ و نه زان و بیگوین و هیچ ته راییه کی هونه ری و پیشه سازیان نییه. به فون هینده لیان تووره بوو که ده لیت "هه ندیکیان ته نانه ت هینده خراپن که شه ر به کولونیا لیسته کانیشمان ده فروشن".

له کلارک له مالی گهرم و گوری خویدا به لایه وه سهیر بوو سوور پیستی خانه خوځ وه لایه بهرگری و شهر بهو داگیر که رانه بده نه وه که نورو و پاییه کان سهیر بهر زانه و شاناز به کولونیالیست ناویان دهر بدن. به فون به پیشته نگی سهیر هتای بیرى هه لېژاردهى سرووشتیى داده نریت.

دهیغه هم (1711 David Hume) هاوته مهنی هاو بیرائی خوی، ره شپیشه ته کان هر به "قول بانگ دهکات و پیى وابوو قوله کان هر به سرووشته له خوار سپی پیسته کانه وهن و ئیمانویل کانت (1724 Kant) دلنیا بوو که ره شپوونی پیشته پهن گدانه وهی ره شپوونی ناخیشه. کانت باسیک له زمانى که سیکه وه ده گریته وه به ناوی "له بات". گویا له بات، که نووسه ریکی ئه وه سهیرمه بووه، چوه بو ئه فریقا و له گه ل ره شپیشه ته کاندایاوه. له ویدا ده بینیت که ره شپیشه ته کان خراب مامه له له گه ل ژنه کانایا ده که ن. له و پیوه ندیها گویا کابرایه کی دارتاشی ئه فریقایی به له بات ی گوتوه ئیوهی سپی پیسته ماف به ژنه کانتان ددهن، ئه وانیش چاویان ده کریته وه و پاشان قسه تان لی قبول ناکه ن، به لام ئیوه ش عورزه ی ئه وه تان نییه قسه یان قبول بکه ن، ئه و جا توو ره ده که ن و به گزیاندا ده چن.

کانت که چه به چاره ی ژنان ناکات له گریانه وه که ویدا دیاره که قسه ی کابرای ره شپیشه ته پیخوشه، به لام روونیش دیاره که هر له بهر نه وهی کابرای ره شپیشه ته ئه م له وه لایه خویدا ده لیت: "کورده که هر ته و او ره شی قه تران بووه ره شپیه که ی به روونی سه لماندوویه تی که هر چه کی گوتوه قسه ی قور بووه". توماس جیفه رسون (1743 Thomas Jefferson) سیهه مین سه رو کوماری ئه مریکا و یه کیک له خاوه ن زه و یوزره گه و ره کان بوو. که و ته لایه نی ئه وان وه که دژ به کویله یی ره شپیشه ته کان بوو، به لام له گه ل ئه وه دا بوو که ره شپیشه ته کان له دووره وه رابگرین و له گه ل ره گه زی سپیدا تیکه ل نه کرین، به رای ئه و "چونکه ده بنه هو ی لکه دار کردنی بیخه وشیی ره گه زی سپی".

یوهان فریدریخ بلومباخ (1752 Johann Friedrich Blumenbach)، فه یله سوفی ئه لمانی که بابی ئانتر و یولوژی ده ناسریت، پیى وابوو ره گه زه کان پینج (5) جورن. بای هخی ئه م له شیکر دنه وهی باسی ره گه زه کاندایا فره شایان باسه، چونکه ئه م بوو که چه مکی "پرینسیپی دارزان / داوه شان Degeneration" - ی داهینا. چه مکی "دارزان / داوه شان" ئه و مانایه ی هیه که هر ره گه زیکی خاوین، بو نمونه سپی پیسته، به شیوه یه ک تیکه ل به ره گه زی دیکه بکریت ئه و ره و دارزان و کر می بوونه ی تووش ده بیته که خودی ئه و ره گه زانه ی دیکه تیوه ی گلاون.

کیو قهر (1769 Georges Cuvier)، یه کیک له وانیه فه ره نسیه کان به ئه ریستوی خویان داده نا و ئه و دم به ئه ناتومیسته ده ناسرا به ئاره زووی خوی له سه ر رووخسار و بچووک و گه و ره یی میثکی ره گه زه کان ده و ا، پو بهرت ناکس Robert Knox (1791 د) کیمایسته و ئه ناتومیسته سکوتی که شاگردی کیو قهر بوو له گه ل هاوسه رده می خویدا، مورتون (1799 Samuel George Morton)، له هه موو ئه وانیه پیش خویان خرابتر بیریان ده کرده وه. هر سیکیان، هه ریه که ی له شوینیک، به ئاره زووی خویان له سه ر رووخسار و ئه ندازه ی که لله سه ر و سیکلیتی مروقی دیکه ده وان. له تاقیگا کاندایا که لله سه ری ره شپیشه ته و ئه وانى دیکه ی کول ده کرانه وه و به ئاره زووی دل پر له کایان ساچمه و هه ل مات ده کردان بو ئه ویه بزانیته [بسه لمیندریت] له به راوردی که لله سه ری سپی پیسته چهن ده گرن، چونکه پیان وابوو ئه قل پیوه ندی به گه و ره یی و بچووی که لله سه ر و میثکه وه هیه. کیو قهر به ئاره زووی خوی ئه و که لله سه رانه ی پر ده کرد. پاشان ده رکه و ته که له حاله تی سپی پیسته کاندایا به ئیسراحت به زور هینده ی ده توانرا داده گرایه و پر پر ده کران تا زیاتر بگرن. ئه و دم ئاسایی بوو که گوردن و مه ی تدر به کریده گران و راده سپی ردران لاشه په یدا بکه ن. به لام ده رکه و ته که ناکس ته نانه ت بکوژی پی بوو کور دنه وهی که لله سه ر به کری گرتبوو. ناکس له سه ر کاره که ی لبر درا. به لام تازه ده سته خوی وه شان دبوو و کاری کردبووه سه ر تیگه ی شته گشتی. و پاش جه نده سالیک کاره که یان پی دایه وه. خولاسه ی تیگه ی شته هه موویان ئه وه بوو که ره گه زه که م ئه قلله کان تا زوو بمرن و نه جاتیان بیت بو خویان باشته ره.

هانس گونته‌ر (Hans Friedrich Karl Günther) هه‌نگاوێک زیاتر بیری ڕهگهزپه‌رستیی برده پێش. ئەم خودی ئەو بابەتەیی بە ستیریۆتایپ کرد، واتە لیکچووێکی بابەتیانە، که هەر هه‌موو ئەو شیوانە پیسیه‌کیان تێدايه.

که‌واته هه‌موو ئەو ڕهگه‌زانه، بچ له سپیپیتست، دمتوانن عونسری تیکدان و خراپکردن بن، ئەگه‌ر بیت و ڕیگیان پێ بدريت له‌گه‌ڵ ڕهگه‌زی سپیپیتستا تیکه‌ڵ بکړین و له‌سه‌ر ژيان به‌رده‌وام بن. جیاوازیی ئەم له‌گه‌ڵ بۆ نموونه بلومنباخدا ئەوه‌یه که بلومنباخ به‌هایه‌کی تایبه‌تی به جوانیی نادات، وه‌لێ ئەم پێی وایه رووخسار و روواله‌ت - یش گرینگن. هانس گونته‌ر هه‌روه‌کو بلومنباخ داهینانیکیی نوێی کرد. ئەم بوو که چه‌مکی “کوشتنی میه‌ره‌بانیی (Euthansia)” داهینا. سه‌ره‌نجامی ئەم ئەوه‌بوو که ئەگه‌ر ڕهگه‌زه‌کانی دیکه به‌ ده‌ردی پیسی و که‌م ئەقلیی و پله‌ نزمیه‌وه بنالینن که‌واته له‌ راستیدا کوشتیان جوړیکه له‌ رحم پیکردن و ده‌ربړینی میه‌ره‌بانیه. هه‌روه‌کو چۆن مرۆف نابیت له‌ کاتی سه‌ره‌مه‌رگی ئەسه‌که‌یدا ده‌سته‌وه‌ستان بیت و نابیت وازی لێبه‌یت بیه‌ووده بنالینیت، و حه‌تمه‌ن ده‌بیت زوو بیکوژیت بۆ ئەوه‌ی ئازار نه‌چێژیت، هه‌رواش مرۆف ده‌توانیت ئەو جوړه ڕهگه‌زانه‌ی دیکه زووتر به‌ مه‌رگ شاد بکات. چه‌مکی کوشتنی میه‌ره‌بانیی پاشان دزه‌ی کرد و خۆی ئاخنیه‌ ناو زانستی ده‌رمانه‌وانیشه‌وه. هه‌ر ئیشتا له‌ هه‌ندیک ولاتی دنیا ئەم چه‌مکی کوشتنی میه‌ره‌بانیه‌ سه‌باره‌ت به‌ مرۆفی نه‌خۆشی تووشبوو به‌ ده‌رده‌مه‌رگ باسیکی گه‌رم.

سپینسه‌ر (Herbert Spencer 1820 د) یه‌کیکه له‌ وه‌په‌له‌سوفانه‌ی کاری گه‌وره‌ی له‌ پاش خۆی به‌ جیه‌ه‌شت، به‌لام سه‌باره‌ت به‌ ژن و مندال و ڕهگه‌زی دیکه سه‌ره‌سه‌خت بوو. ئەم بوو که چه‌مکی “په‌روه‌ده‌ی ڕه‌ش” یان “په‌شه‌په‌روه‌ده” - ی داهینا. سپینسه‌ر مه‌به‌ستی ئەوه‌بوو که لیدان و کوتان و به‌کاره‌ینانی زه‌بری فیزیکی دژ به‌ مندال ده‌بیت له‌ چوارچێوه‌ی ئاقلکردن و ژیرکردنیاندا ببینیت. له‌ زۆریک له‌ کولتوره‌کاندا ئیستایش له‌ گریانوونه‌وه‌ی مندال به‌ “ژیر- بوونه‌وه” داده‌نریت. کاتیک مندالیک ده‌گری له‌ دۆخی ناژیربیدایه و که له‌ گریان ده‌بیته‌وه، ده‌چیته‌ دۆخی “ژیربوون/ ژیربوونه‌وه”. سپینسه‌ر بوو له‌ “Survival of the fites” بناخه‌ی ئەو بیره‌ی دارشت که پاشان له‌ مێژوودا ده‌یبینن چۆن داروین هات و بینای سه‌رخانی خۆی له‌سه‌ر هه‌لچنی. سپینسه‌ر برووای به‌ “له‌سه‌ر ژيان به‌رده‌وامبوونی هه‌ره گونجاوترین له‌ شیوه‌کان بوو”. سپینسه‌ر ده‌لێت “توند و په‌ق، ده‌بیت ڕیگا به‌ یاسای سرووشت بدريت کۆمه‌لگا به‌ ڕیوه‌ ببات. بێوه‌ژنان و بیدایه‌کیان ده‌بیت بیسه‌لمیتن که خۆیان ده‌توانن بژین. ده‌ولت نابیت یارمه‌تی تاکه‌سه‌ بکات”. له‌ “Social Statics” دا زۆر رۆمانتیکانه به‌ شانویلی ئیمپریالیزمدا هه‌ل ده‌دات له‌به‌رئوه‌ی ئیمپریالیزم بووه به‌ هۆی “له‌ناوبردنی ڕهگه‌زه‌ نزمه‌کان”.

شلێگل (August Wilhelm Schlegel 1767 د) که‌میک ئەو بازنه‌یه‌ی به‌جیه‌ه‌شت و گه‌وره‌ترین له‌ شاکاره‌کانی وه‌کو سترقانتیس و دانته‌ی و شه‌کسپیری وه‌رگێرا بۆ ئەلمانی و کاریگه‌ری گه‌وره‌ی له‌سه‌ر پۆمانتیکیی نوێ هه‌بوو. ئەم پێی وابوو که زانایی مرۆف له‌ هیندوستانه‌وه هاتوو و به‌و کاره‌ لای زۆرینه‌ی زۆری بیروانانی ئەو سه‌رده‌مه‌ی خۆی به‌ره‌و شوینیکی دیکه وه‌رچه‌رخاند، به‌لام یه‌ک شتی کرد که دووباره هه‌موو ئەو ڕیگیانه‌ی برده‌وه سه‌ر ڕۆم. ئەم چه‌مکی ئیندو جیرمانی کرد به‌ ئیندوئوروپیی و پاشان به‌ ئاریایی.

شلێگل نه‌یده‌زانی، (ئیستایش زۆریک نایزانن)، ئاری وشه‌یه‌کی کۆنی هیندی و به‌ مانای “به‌گ/ خانه‌دان” دیت و له‌ هیندوستانی کۆن “ئاریایه‌کان” گروپ نه‌بوون، به‌لکو نوخه‌/ ئیلیت بوون و ته‌ناقنه‌ت ناوچه‌یه‌کیش به‌و ناوه‌وه هه‌بووه، که به‌ مانای “خانه‌دانستان/ به‌گستان” هاتوو. به‌و شیوه‌یه‌ بێخه‌وشی ڕهگه‌زی سپی خرایه‌ ناو بازنه‌یه‌کی ڕوونتره‌وه که ئاریاییبوون بوو. له‌و ئاریاییبوونه‌دایه‌ پاشان ده‌یبینن که “ماین کامپ = ئەوی من خه‌باتی بۆ ده‌که‌م/ تیکۆشانم” - ی ئەدۆلف هیتلر که له‌ نێوان سالانی 1925 و 1926 دا نووسی، له‌نگه‌ری گرت. جه‌رمانیه‌کان چوارچێوه‌ی ئاریایی بوون و سکاندناقیه‌کانیش به‌ کرۆکی ئەو داده‌نران. ئەدۆلف هیتلر تا ئەو ده‌مه‌ی مردیش خه‌ونی به‌ گوندیکی

9 تێبینی: به‌ بێ ناماژه به‌ سه‌رچاوه‌ی بلامبوونه‌وه‌ی که‌س بۆی نییه‌ بێ له‌ خۆینده‌وه‌ سوودی دیکه‌ی لێوه‌بگریت. تکایه‌ ئەو ماله‌رانم که‌ر نووسراوه‌به‌کم بلام ده‌که‌نه‌وه‌ که‌ من بۆم نه‌ناردوون، ناماژه به‌و سه‌رچاوه‌یه‌ بکه‌ن که‌ لێیان وه‌رگرته‌وه‌.

سهرسهوزی پر مه پرمالات و مندالی کولم سوور و ژنه بالابه زری لیوډهم سووری دهست به کار و چالاک دهینی. جیهانی ثاریایی له شیوهی گوندیکی دهستینه دراوی پیس نه کراو. کروکی خاوینیی ثاریاییبون بوو بؤ هیتلەر. له ناو دونیایه کی رومانسیی زیهنیدا که نمونه کانی شلیگل بؤیان خولقاندبوو هیتلەر وهک بادهوهی بهن پچراو ماخولان بوو.

سهیر نییه کاتیک که مرد نورووپایه کی روخواو و خاپوور و مهرگای له پاش خوی به جیهنیشت. ئەوانه ی هیگل (Georg Wilhelm Friedrich Hegel ۱۷۷۰ د): دهخویننه وه دهرانن که هیگل یه کیکه له هه ره ئەوانه ی شوین قامکی به دووباره دارپشتنه وهی فهلسه فهی ئەلمانیه وه دیاره و کاریگه ری گه وهی کرده سهر ته و اوی تیرووانینه کان. ئەم بوو به دایکی چه مکی "تیز، ئەنتی تیز و سینتیز". بؤ هیگل گورانکاری و گه شهی رۆح گه وره ترین و بایه خدارترین بزواندنه له مروڤدا. رۆح له گه ل ئەقلا بلند ده بیټ. تا ئەقل مه و دای گه وره بوون و فراوانبوونی که متر بیټ، ئاستی رۆح زیاتر داده شکیت. له و سهر ئەنجامه وه گه یشته سهر چه مکی "نه فی نه فی، واته په تکرده وهی ئەوی هه یه و دانانی ئەوی نوئ له جیی که به زمانی ئینگلیزیی به "نیگه یشن نؤف نیگه یشن Negations of Negation" ناوزه ند بووه. به لای هیگل وه ناوروووپیه کان که متر له نورووپیه کان مروڤن، چونکه ناوروووپیه کان وهکو بوونه وهی میژووی نه گه یشتوونه ته ئاستی خودناگایی و خوناسین. ئەوانه مان که له م خویندنه وانده قوول ده بیننه وه ده بینن که هیدی هیدی وشه ی "نورووپا/ نورووپایی" ده بیټ به کروک/ ناوه ند، واتا "ئیمه" له به راوورد و پیوه ندیی له گه ل "ئه وان"، دونیای "ناورووی" لیره وه ده بینن که نورووپا وهک ناوه ندی جیهان ده بینریت.

موللەر (Friedrich Max Müller ۱۸۲۳ د) له باسه کانیدا دووباره ده چیته وه سهر سهرته ای باسه کانی یوسف بهن مه تیا هو و سهینت ئوگوستوس و ناماژه به ئایینیکی تایبه تی بؤ په گه زی ثاریی، به پیی چیرۆکی نوح - ۳ کور ههم (ئه فریقا)، سه م (ئاسیا) و چه فاد (نورووپا) ده کاته وه. دووباره پیوه ندیی ژیر و بیته قل، جوست و ته مه ل دینیته وه ئارا.

رینان (Ernest Renan ۱۸۲۳ د) یه کیک بوو له و پروناکیرانه ی که پیی وا بوو ده یزانی عیسا چوون و له کوئ له دایک بووه. به ریکه وت بوو پیسی هه موویانی نه کرده وه به خوری، به لام بؤ نه وهی که تیئوری نورووپابوون و چه فاد بسه لمینیت خوی زور ماندوو کرد، که یه که م بیسه لمینیت عیسا مروڤه و دووه هه میس که ثاریایشه، به کوردیه که ی مروڤیکی خاوین و ناقلی نورووپیه، نهک سامیی. خویننه تر پیی ده کات که لیره وه دووباره ئایین/ نه ته وه (مه سیحی - نورووی) (جوو - سامیی) دیننه وه ناو باسی په گه ز. رینان پیی وایه سامیه کان که سایه تیه کیان هه یه که خودیین، که خاوه نی بهیت و بالورن، که بروویان به مؤنیتیزم و یه کفورمی و به فه ناتیزم هه یه، که ساختاری کومه لایه تیان هوز و پولیگامی و دینسیوتیزمه.

به لام بؤ ئەم ثاریاییه کان که سایه تی بابه تیین، توانای کورده وه و فورمه له کردنیان هه یه، خاوه نی شاعر، داستان، دراما و په یکه رتاشیین، و له ناویاندا میتؤلؤژی، پولیتیزم، فهلسه فه، زانست، هه مه لایه نیی و هه مه په نگیی، توله رانس جیی خوی کردووه ته وه. ثاریاییه کان ناشقی نازادی و سیاست و دیموکراتین.

رینان هه روه کو هاوسه رده میانی خوی نه یده زانی که وشه ی نوروپا به زمانی سامیی کون به مانای "تاریک" دیت. سامیه کان له شارستانی خویاندا نورووپایان به کیشوه ری "تاریکستان" دا دهن. نیچه (Friedrich Wilhelm Nietzsche ۱۸۴۴ د) په نگه یه کیک بیټ له ئەو ده گمن فه یله سوفانه ی نورووپا که له رووی هه ژاریی و نه دارییه وه به نووسه ر و پروناکیری رۆژه لاتی ناوین ده چیت. تا ده ژیا نه که س کتیبی ده خویندوه و نه به هه ند ده گیرا و نه باسی رۆژ بوو. له گه ل ئەوه شدا یه کیکه له وانیه کی بیری قسه و باسیکی زور هه لده گریت. هه ر له چه مکی "مروڤ بالا/ سوپه رمان" تا بیری سه باره ت به ژن و به دهسته لات جیی بیته و به ریه. په نگه به دبه ختیه کی ئەم، هه روه کو سپینسه ر و داروین و مالتوس، ئەوه بیټ

که هیتله توانی له خراپه حالیبوون له تیگه یشتنه کلنیا، بناخه یهک بؤ بیرى فاشیزم هه لېجنتیت. هه بویه هیتله سه بارت به فاخنه و نیتجه ده لیت: فاخنه بؤ من نوت دانهرمه و نیتجهش فه یله سوفم. مالتوس (Thomas Robert Malthus ۱۷۶۶ د) ئابووریزان و داهینه ری چه مکی "زانستی گه شه ی دانیشتوان" بوو. مالتوس نه په گه زى به خه یالدا ده هات و نه ناوچه ی جوگرافیى. به لام باسیکی هیتایه گور که له سه رده می خویدا بوو به گه رمه باس و نه وانه ی ده یانوویست به ئاره زووی خو یان خراپ لئی تیده گه یشتن.

کارل مارکسیس یه کیک بوو له وانه ی له پروانگه یه کی ئایدیولوژیی و سوزگه ریبه وه لئی تیده گه یشت. لینی نیس هه روه ها یه کیک بوو له وانه ی هه ر له هه ما پروانگه ی مارکسه وه، نه لبت توندتر له مارکس، دژایه تی نه و بیره ی ده کرد. مالتوس ئابووری زان بوو، ده یزانی پاره چون دژمیردیت و بهش ده کات. مارکسی لاو ئایدیالیست بوو، له پاره دا تنه ها بیرى له دابه شکرده نه که ی ده کرده وه. مالتوس زه وی به یه ک پارچه و مروقیشى وه کو یه ک ده بینى. به لام پیى وابوو به و شیوه یه ی مروق زیاد ده کات به ره هم و زه وی له ئایینه دا بهش ناکه ن و نه وه ده بیئت به مایه ی کیشه یه کی گه وره بؤ مروق. نه و مه به ستی نه وه بوو که ژماره ی خه لک / دانیشتوان جیومیتریک geometric، واته خیرا، په ره ده ستینیت، که هاوکات بر و چونایه تی به ره هم ئاریسماتیک arithmetic زیاد ده کات، واته له ئاستیکدا ده بیئت که بهش نه کات و نه وهش ده بیئت مایه ی په دابوونی برسیه تی و شه ر و هه را. مالتوس هه رچه ندی ده کرد خودتوانایى مروق بؤ وه به ره مه ینان به شی نه و هه موو زگه برسیه ی نه ده کرد (دیاره به نه قلی ئیستا ده توانین په خنه گر بین له و پرووه که مالتوس بیرى له داهینان و توانای ته کنیکی و کونترولی دانیشتوان و شتی له و جوره ی نه کرده وه). مارکس و لنین و سوسیالیستی دیکه پییان وابوو مالتوس به نه نقه ست به دممه به سته. پییان وابوو به و جوره بیره نه قلی سوسیالیستانه ی هیتشتا له دایکنه بووی مروقه کان دوا ده خات و پییان لیده گریت که ببن به سوسیالیستی ئایینه.

مارکس و لنین ده یانزانی که نه و بیره ی مالتوس له ئوروپادا پیشیننه یه کی هه بوو، بؤ نمونه زور پیش مالتوس، مایکافیلی Niccolò di Bernardo dei Machiavelli زوربوونی دانیشتوانی به کیشه یه ک داناوه.

پروانگه کانى مالتوس بؤ بیرى داگیرکهری و کولونیا لیزم و ره گه زپه رستی بوو به خوراکیکى له وزه نه هاتوو. نه گه ر مروق به و شیوه یه له زوربووندا بیئت و به ره همیش، و به تاییه تی به ره همى بژیویى، ئاوا له مه ترسی بهش نه کردندا بیئت، نه دی بؤچی مروقه بیخیر و بیره کان نه مرن و نه کوژرین و کوتا نه بن؟ هیچ فه یله سوف و رۆشنبریکی نه و سه رده مه نه یانده توانی خو له به رده م شالاولی پؤپولیسیتیدا رابگریت. هه موو ده بووایه به پیى به رژه وندى ده سته لاتى سیاسى "دروست" بوونایه.

داروین (Charles Robert Darwin ۱۸۰۹ د) له راستیدا نه حه زى له خویندنى په گه ز و په گه زى بوو و نه باوه ریشى پی ده کرد، به لام له On the Origin of Species یه ک وشه ی به سه ر زماندا هات که هه تا هه تايه که لکی به رئاوه ژووی لی وه رگیرا. نه و وشه یه "هه لېژارده ی سرووشتی Natural Selection" بوو. مه به سرتى داروین له و قسه یه نه وه یه که له سرووشتا کومه لیک یاسای نه نووسراوه هه یه. هه موو نه و بوونه وهرانه ی هه ن به شیوه ی جیواز هه ول ده دن له گه ل که ژ و ئاووه ووا و ژینگه دا خو یان بگونجین و هاوکات دژه یه کترن. له و بیینه و به ره زور ناسک و تیکچراودا نه و جوره توخمه په گه زانه ده توانن له سه ر ژیان به رده وام بن که توانای زووخوگونجانندن و باشخوگونجاندن هه یه. به شیوه یه کی دیکه مروق ده توانیت به گه لیک شیوه له مه تی بگات و لیکى بداته وه. یه ک تیگه یشتن له وانه نه وه یه که مروق ده توانیت پی دابگریت که تنه ها بوونه وهره به هیزه کان له دريژخایاندا ده توانن بژین.

نه م پی داگرته بوو به پیداگرته رسیمى بؤ لیکدانه وه ی "هه لېژارده ی سرووشتی" داروین. له وه به ر باس کرابوو که مروق یه ک ره گه ز نییه، به لکو فره په گه زه و پاشان له ناو په گه زه کانداندا دانه یه ک سه رتوپه و نه وانی دیکه سه ربه ره وخوار ده که ونه پلیکانه ی نه و په یژه یه. له وه به ر، زور پیش داروین، نه و هیرارشیه

و دکو هه رهمیک بؤ په گه زه کان دانرابوو. سپیست له هه موو جوانتر و باشتر و به هیتر و خاویتر بوو و هاوکات ئه وانی دیکه که متر و که متر ئه و خاسیه ته باشانه یان تیدابوو/ تیدایه. باشترین سه رئه نجام بؤ پوشتییرانی ئه و سه رده مه ئه و بوو که سپیسته کان هه لېژارده ی سرووشتیین. ئه وانی دیکه به مهرگ مه حکومن. چ جیاوازییه که خویان به کاوه خو بمرن یا خود زوو بکوژرین و بپردرین و مال و سامانیان داگیر بکریت؟

ئو سه رئه نجامانه هه ر به رهمی بیروانانی بورژوازی نه بوون. پیش هیتر له میژ بوو بزوتنه وه ی ناسیونال سو سیالیزم بلاو بوو بوو و گوره مارکسیستانی ئه و سه رده مه له مارکسیزمی ئورتو دوکس لایان دده و ده چوونه پال ئه و بیره. یه کیک له وانه لودتیک فو لتمان udwig Waltmann بوو، که له ژیر کاریگری داروینیزم و سو سیالداروینیزمدا بوو به په گه زپه رست.

چه مکی "هه لېژارده ی سرووشتی" زوو به هو ی له دایکبوونی جه مکیکی سیاسی که پیی ده گوتریت "بزوتنه وه ی سو سیالداروینیزم" و پاشان "بزوتنه وه ی" یوجن/ یوجه نست eugenicist". "بزوتنه وه ی" یوجن" به راستی بوو به بناخه ی په گه زپه رستیی سیاسی ئوروپا. بزوتنه وه ی یوجن/ یوجه نست چه مکی جوانپه رستیی داهینا. ئوروپیه کان جوانترین بوون. جوانترینش به شیکي گرینگ بوو له خاسیه تی خاوینی و بیخه وشیی و دانسقه یی.

بی ئه وه ی پوشتییرانی ئه و سه رده مه خوداگا بیر له پیداکرتنه کان خویان بکه نه وه ده گه یشته نه سه رئه نجامگه لیک که نه یانده زانی پووه و کاره ساتیکی زور گه وره تر له کویله یی ده یانات. بزوتنه وه ی یوجن ئه م بیره ی گه یانده سه رئه نجامی هه بوونی "بایولوژی په گه زی Biological racism". هیچ چه مکیکی سیاسی و دکو ئه م چه مکه زیانی سیسته ماتیکی به مرو ف نه گه یاندوو. له ولاتی و دکو سوید هه تاوه کو ناوه راستی هه فتاکانیش دامه زراوه ی ره سمیی ده ولته تی تاییه ت به م بیره هه بوو.

به پیی ئه م بیره هه موو په گه زیک سرووشت پیشوه خت بریاری له سه ر پیکه اته و خه سلته تی بایولوژی داوه. ئه و جوړه بوونه و هره تازه ئیتر به که لکی ئه وه نایه ت دوعای خیری بؤ بکریت. خو ی هه ر به مهرگ مه حکومه و له گه ل هه ر شیوه یه کی دیکه دا تیکه ل بکریت ئه ویش له گه ل خویدا خراب ده کات.

گوبیناو (Joseph Arthur Comte de Gobineau ۱۸۱۶ د) یه کیک بوو له گه وره ترین په گه زبیری ئه و سه رده مه ی خو ی و که س نه بوو شان له شانی بدات. هیتر پاشان بوو به یه کیک له لایه نگرانی و سه رئه نجامگه لی سیاسی له پیداکرتنه کانئو دا هه لده هینجا. گوبیناو له خیزانیکی ناسایی زور خوار چینی مامناوه ندیی له دایک و گه وره بوو، به لام بؤ ئه وه نه که ویته بن ئه و هیرارشی و هه رهمه ی خو ی دروستی کردبوو، که دیاره خو ی وه حشه تی لیی هه بوو، له و په ری هه ول دابوو نازناوی "گریقه/ ناغا" هه لېگریت.

گوبیناو و دکو هه موو ئه وانی دیکه ده یخوینده وه، به لام ئه م به تاییه تی ناشقی "پیدمپرؤمان/ پؤمانی سوارچاکان" بوو.

"پیدمپرؤمان" یان به کوردیی "پؤمانی سوارچاکان" ئه و ئه دبه بوو که له سالانی سه ده ی یازده وه بلاو بوو بووه و له سه رده می چاخی ناوه نددا به ربلاو بوو. ئه گه رچی نازناوی پؤمانی لیرابوو به لام له راستییدا گپرانه وه ی ده می بوون که پاشان به شیوه ی بهیت دنووسران. زورینه ی ئه وانه ئه دبه ی له زاره وه بؤ زاری نه ته وه گه لی جیاواز بوو که له ژیر کاریگری سه رما و تاریکی و برسیه تی ئوروپا و خوینرپیی ده سته لاته سیاسییه کانه وه شکلیان گرتبوو. ئه دبه ی سوارچاکان قوژبنیکی خه یال بوو که مروقی ئوروپایی برسی و ماندوو، پاش پوژگاری دریتی کار، په نای بؤ دهردن.

ميگويل دي سيرفانتيس ساقيدرا Miguel de Cervantes Saavedra له ۲۹ سپتامبره ي سالي ۱۵۴۷ له کاستيليانی ئيسپانيا له دايک بوو. له ۲۳ نه پريلي ۱۶۱۶ دا له مه دريد مرد. ژيانکي پر چه رمه سيري به سر برد و يو کليسا وهکو مشکي بنديواره کاني ناحه ز بوو، به لام گه وره ترين شاکاري جيهاني له پاش خويه وه به جي هيت، نه ویش رومانی "Don Quijote" بوو. له ويډا سيرفانتيس گالته بهو نه قل و بيره دهکات که پشت به جيهاني هه له به ستر او و خه ون و ته له که بازي دبه ستيت. سيرفانتيس و شکسپير هه ردو و کيان له يهک روتدا مردن، واته مه رگيان دوو سه د سال که و ته پيش له دايک بووني گويناو. نه گه ر گويناو به ره مه مه کاني نه و دوو مروقه مه ز نه ي بخویند ايه ته وه ره نگه بگه يشتايه ته نه و سه ره نه نجامه ي که مروق له هه ر شوينکي نه و دونيايه بيت، هه ر گوشت و خوينه، و پيوستي به خوراک و ناسوده گي و خوشه ويشتي و ناسايشه. سيرفانتيس و شکسپير ۲۰۰ سال پيش گويناو له سه ر نه رد به دواي چاره سه ر يو گرفتې مروق ده گه ران. گويناو ۲۰۰ سال دواي نه وان شه رمي له بنه چه ي خوي ده کرد و له ناو رومانی سوارچاگاندا به دواي چاره سه ر يو مروق ده گه را.

نه و شه ر مه له خود، له گويناو و هيتله ردا به رووني دياره. گويناو، سه ر مه ست به خویند نه وه ي نه وان وه که زياتر له دوو سه د سال له وه به ر سيرفانتيس و شکسپير، ده يانخه نه روو، ده گاته نه و سه ره نه نجامه ي که هه ر چي شتي باش و جوانه له ئاريايه کانه وه هاتوون. پاشان هه ر له وه سه ره نه نجامه ي خويه وه پي هه لده گريت و پي وايه ناخوشترين شت که له سه رووشندا روو بدات مه ترسي تیکه لېووني ره گه زه کانه، گويناو پي وايه جياوازي ره گه زي وه کوو جياوازي چينايه تيه. ئوروپي: (جنسي) بالان، زه رد پيست: (جنسي) ناوه ر است و ره شپيست: (جنسي) خواروون. له ده ره نه نجامي هه موو سه ره نه نجامه کاني خويدا بوو به خاوه ني چه مکي "Degeneration" واته دارزان/ داوه شان.

گويناو پي وايه که "ره گه زي سپي له سه ره تادا له جواني و ژيري و هيزدا بال زال بوو. له نه نجامي تیکه لاو بووني له گه ل نه وانی دیکه دا جوریکي تیکه لاو دروست بوو که جوان بوون به لام به هيز نه بوون، که به هيز بوون به لام ژير نه بوون، که ژير بوون به لام تابليي ناحه ز و لاواز بوون". نه وه بووه هوي له دايک بووني چه مکي ترسناکتر له وه ش، واته چه مکي "دينه رمينيزمي بايولوژي Biological determinism/ Biologism"، چاره نوو سسازي بايولوژي. تيزه که فره هاسان بوو: نه گه ر بايولوژي له وه په ري سه رووشتي بووني خويدا بريار بدات، که واته بايولوژي چاره نوو سازه. به واتايه کي دیکه نه وي له رووي بايولوژييه وه لاواز بيت خه تاي خويه تي. گرفتکي گه وره تر له وه له ويډا بوو که گويناو و هاوبيره کاني بوون برياريان ده دا کي له رووي بايولوژييه وه لاوازه.

گالتون (Francis Galton ۱۸۲۲ د) شاگردی بيري گويناو بوو، گالتون هه ولي ده دا بيري گويناو بخاته چوارچيوه يه کي نه نديشه وه و پرسيارمان لي دهکات: "مندالي به ختیار؟ کومه لگا تا ديت خراپتر ده بيت و مروقه کان گه و جتر و گه و جتر. يو نه وه ي کوتايي به وه به نيريت ده بيت" هاوسه ري گريبه ستي "به نيريت ته ناروه.

به رای گالتون ته نها هاوشانه کان ده بيت له گه ل يه کدا هاوسه ري بکه ن، نه ک سوز و خوشه ويشتي و نه فین بريارده ر بيت. نه و بيره ي گالتون هينده له سه ر دامه ز راوه گه لي سه ر ده مي خوي کاريگه ر بوو که بووه مایه ي په دابووني "بزووتنه وه ي له زاووزيختن Sterilization/Sterilising"، واته خه ساندني پياوان و گريدان يان له کارخستني هيلکه دانی ژنان. کروکي پرسياره کي گالتون نه وه يه: نه گه ر جوریک له ره گه زي بايولوژي هه بن که ناحه ز و پيس و هيچ له ده ستنه هات و بي که لک بن، بوچي نيره کانينان نه خه سينين و مينيه کانيشيان بي هيلکه نه که ين؟ نه و دم نه و منداله نابه ختیاره ي نه م باسي دهکات و به زه يي پيادا ديتته وه

پېویست ناکات له دایک بیت. گالتون و هاویرانی بی ټه وهی مه به ستیان بیت، له ناوه راستی ئیمانداریاندا، رۆلی خوداوه ندیان ده گپرا.

هیکل (Erich Heckel ۱۸۸۳ د) بایولوژیک بوو که ناشقی داروین بوو. به خو شیه وه بهو شیوه پیچه وانهی خو ی پی خو ش بوو له داروین حالی بوو. ټهم هر ترسی له وه نه بوو که په گه زه کان تیکه ل دهن، به لکو له وه یش که ورده ورده په گه زه لاواز و بینرخ و بچوکه کان دهنه مایه ی رزان و کریموونی باشه کانیش. ټهو سه رټه نجامه ی ده توانین له می هه لپه ټنجینین ټه وه یه که تا زووتر خو مان له کول لاواز و بینرخه کان بکه ینه وه، خیریکی گه وره تر به په گه زی مرؤفایه تی خاوین ده که ین.

ټهم جوړه بیره بواری موزیکشی پیکابوو.

فاخنه Wilhelm Richard Wagner (۱۸۱۳ د) و گوین یه کترین دیتوو و هزیان له ټه قلی یه که ده کرد. فاخته له نامیلکه که یدا سه باره ت به مرؤقی جوو و موزیک دهنو سیت که ټه سلن پی وانیه جووله که بتوانن داهینه ری باش بن له موزیکدا. ټوپه ری "بازنه کان Ringen" - ی فاخته سه باره ت به رابه رایه تیکردنی جیهانه و دوا ټوپه رای "پیرسیفال" سه باره ت به خوینی بیخه وشو وه ک کریستاله. هیتله ناشقی هه موو به ره مه کانی بوو، چون پی و ابوو فاخته زرنگترین کومپوزیتوره. فاخته هه روه ها پی و ابوو جووه کان پټیان چه ماوه یه، واته پی قولاپیان هه یه (Club Feet)، و له به رټه وه ناتوانن سه ما بکه ن.

ټهو کاته سه رده می دامه زرانندی ده وله تی نه ته وه یی بوو. (کو تایی سه ده ی ۱۸) گاریبالدی ئیتالیا ۱۸۶۰، و بیسمارک ټه لمان ۱۸۷۱ - ی کردبوو به نه ته وه و خاوه ن خاک. نه ته وه گه لی ټوروپا هه ر به وه پازی نه بوون مال و خاکی خو یان هه بیت، به لکو له کونفرانسی ټوروپا سالی ۱۸۸۳ ریگیان به خو یان دا که له ناو خو یاندا ټه فریقا به ش بکه ن. شو رشی فه رهنسی (۱۷۸۹) کاری کردبووه سه ر ناو خو ی ټوروپا، به لام خو ټه فریقا جیهانی مرؤف نه بوو.

سه رټه نجامی هه موو وهو بیته و به ره فه لسه فیانه ټه وه بوو که سپیپسته کان جوانن، بالابه رزن، شیرینن، ټاقلن، به کارن، به کوردیه که ی به ره مه میکی سرووشتی سرووشتن: ده توانن خو یان و خه لکی دیکه ش به رپوه بیهن و ره شپسته کان ناشیرینن، بی ټه قلن، ته نها بیر له خواردن ده که نه وه، هیچان پی نییه و هیچیان له ده ست نایه ت. سه رټه نجام: ناتوانن خو یان به رپوه بیهن.

له گه ل ټه وه شدا که س ناتوانیت پی دابگریت که ټهو فه یله سوفانه به راستی مه به ستیان ټه وه بوو زه ره له مرؤف بدن. ته نها بیران له وه ده کرده وه که چون نه سلی مرؤف خاوینتر و خاوینتر بکه نه وه. بیران هه ر ټه وه نده ریگای پی ده دان که به خه تای خو یانی نه زانن که هه ندیک په گه ز خه ریکن دهرن یان ده بیت بمرن. کاتیک هیتله سالی ۱۹۳۹ هاته سه ر حوکم له میژبوو چاوه پی ټه وه بوو هه لیک سیاسی و ټابووری و سه ربازی بوه لکه ویت تا هه موو ټهو سه رټه نجامانه له پراکتیکدا پیاده بکات. ساله هایه که له بروابوون به په گه زی خاوین، هیتله له وه دلنیا بوو که به ککوژی جووله که، قه ره جی، تاتار، کومونیسیت و هوموسیکسیول و هه موو ټه وانه ی دیکه که نه ده که وته خانه ی په گه زی خاوینه وه، ده توانیت به و ټامانجه بکات. ټهو ټاقیکردنه وه یه گیانی زیاتر له په نجا ملوین مرؤف که وت و نیوه ی دنیا، به تاییه تی ټوروپای ناوه راستی، پیوه سووتا.

به ده یان و سه دان فه یله سوف، پو شنبیر و نووسه ر وه کو فریدریک فارره ر، ټالفرید ره سل والیس، ویلیام گریگ، فرانسیس گالتون، بینجامین کید، بیرنارد فونتنیل و ته نانه ت جان لوک که وته بازنه ی ټهو بیره وه.

له سه رده می کویله یه تییدا فریدریک دوگلاس Frederick Douglass ټهو ره شپسته ټامریکایه بوو که له سه ده ی هه ژده هه مدا بوو به خالی وه رچه رخان بوه تیگه یشتن له په گه زپه رستی له ټه مریکا. ټه مریکایه کان

14 ټیپینی: به بن ناماز به سه رچاوه ی بلاو بوونوه: که س بوی نییه بن له خویندنه وه سوودی دیکه لژوه ریگرت.

ټکابه ټهو مالپه رانه گه ر نووسراوه به کم بلاو ده که نه وه که من بوم نه ناروون، ناماز به وه سه رچاوه یه بکه ن که لپان وه رگر تووه.

که له کوی کومه لیک په گه زېه رستني کې جياواز پیکهاتبون، له چاوه نه زمونږي ميژوودا زوو له فریدريک دؤگلاس تيگه شستن. به لام سه رپای هه موو نهو نه زمونږه تال هيش هيشتا په گه زېه رستني په رسمي دهوله تي باشوورې نه فریقا به به رچاوی هه موو جيهانه وه هه تا سالی ۱۹۹۱ دريژدهی کيشا.

کارلس مارکس و فریدريک دؤگلاس هه رپووکيان له دايکبووی سالی ۱۸۱۸. په که میان له نه لمانيا و له ناوهراستي بینه و به ردهی فه لسه فيدا له دايک بوو و گوره بوو، و دووه میان له نه مریکا له ناو چه قی خراپترین له شيوه کانی کویله يه تيدا. مارکس هه رگيز وه کو سؤسياليستي دیکه له نموننه ی پرؤدؤن Pierre-Joseph Proudhon (۱۸۰۹ د)، نه که وه هه له ی په گه زېه رستيه وه، به لام له باسی جودا و به تايبه تي له کتيبی "سه باره ت به پرسى جوو *On The Jewish Question*" که وه لامه به "پرسی جوو - ی برونو باوهر Bruno Bauer" و باسیکی تا بلی سهرنج راکيش و به سووده، ده لیت: "تا نهو ده مهی ده ولت کریستيانی و جوو-ش جوو بن، نه نه میان ده توانیت سهر فراهی به و بدات و نه نه میان ده توانیت وهی بگریت". هه روه ها ده لیت "جووه کان هه ر به ته نها نوینه رايه تي سه رمایه داری دراو/ پاره ناکه ن، به لکو نوینه رايه تي هه موو جوهره کانی سه رمایه ده که ن".

کارلس مارکس لیره دا له سه ر جوو وا گشتگير/ شمولى قسان ده کات، هه روه کو نه وهی جووه کان تویه له مرؤفیکی پیکه وه به ستراو بن و که نه هه ژاریان تيدا بیت و نه کریکار و نه چین و تویره کانی دیکه. بو مارکس نه ته وهی جووله که گروویکی هومؤژن بوو.

باسیکی جالبه که فریدريک دؤگلاس نيژیکه ی له هه مانکاتا، سالی ۱۸۴۵ که کارل مارکس له سالی ۱۸۴۴ نه وه ده نووسیت، نه م له سه ر پرسى خو، وه کو په شپيستیکی کویله، به زمانیکی نه رم که دلای نايه ت راسته وخؤ که س تاوانبار بکات، به سه ره اتی خو به په رسمي باس ده کات. به سه ره اتیک که بونی خوین و نیسکی هارپراوی لی دیت.

چه مکی جياوازی په گه زېه رستني فه لسه فيی و نه نترؤپؤلؤژييه وه له جيهانی خورئاوادا بوو به چه مکی په گه زېه رستني سياسی و له دريژخايه نيدا بوو به گه وره ترين بيانو و هو ی سياسی بو دريژده ان به سيستمی کؤلؤنياليزم. داگيرکردنی نه وانهی به که متر ئاقل و به ناشيرين و به ناحه ز و به ناشارستانى داده نران بوو به نه رکی پياوانی سپيیست و ده سه لاته کانی ئوروپا.

کيپلینگ، شؤره سوارى شاعيرى کلاسیکی ئينگليزى، زه حمه تی زؤرى کيشا نهو په يامه به جيهان بگه يه نيئت. کؤلؤنياليزم هه ر په هه نديکی ئابوورى نه بوو، به لکو هه روه ها فه ره نگی و کولتوريش بوو. پراکتیک و چه مکی ئيمپرياليزمى کولتورى له ويوه سه رى هه لدا. له وه فه ره نکه سياسيه دا هيچ جياوازيه ک له نيوان فاخنه رى نه لمانی و کيپلینگدا به دی ناکريت. نه میان به نؤت به شانوبالای په گه زېه رستيه دا هه لی ده گوت و نه ويان به وشه.

هه موو نهو ده ولته ديموکراتيانه ی که له ناو ولاتانی خو ياندا ريزيان له مافه کانی مرؤف ده گرت و کؤمه لگای مؤديرن و به رابه ر و دادوهریيان داده مه زران، هاوکات گه لانی دیکه یان، به هه زاران کيلؤپمه تر دوور له خو يان، خه لئانی خوین ده کرد و ولاتيان به سه ردا خاپوور ده کردن.

زوو ده رکه وت که سيستمی ديموکراتیى مؤديلیکه بو خو به رپوه بردی ناوخوی و پيوه نديه کی راسته وخؤی به مافی مرؤف و مافی نه ته وه گه لی دیکه و دادوهری جيهانگره وه/ جيهانشموله وه نييه. داگيرکار له خالیکی ميژوودا شايه د که متر خويناوی بیت، یان نه م له وهی دیکه که متر زه بروه شين بیت، به لام له نه سلدا هه موویان نيژه ی خه نجه ريکن و هيچيان ناتوانن بی خوینرشتن به رده وام بن.

له ميژه ده رکه وتوه که په ووشت/ نه خلاق/ مورال کؤلکه يه کی نه سلای شانازی و ويژدانى مرؤفه. هه روه کو چارلس دؤدجسه ن له رؤمانی "ئالیس له سه ر زه ی عه جايب *Alice in Wonderland*" پیمان ده لیت، هه موو شنيک، نه گه ر به وردی سه ير بکريت، نه خلاقى هه يه. کؤلؤنياليزم و خاوه نه کانی، چيروکه مه زنه کان و خاوه نه کانين، حيزب و پیکخراوه و خاوه نه کانين و نه وهی پيان ده گوتريت رووناکير تا ده گاته تاکه که سه کان. هه موو خاوه نی په ووشتيکن و ده بیت خاوه نی جوړیک له مورال/ نه خلاق بن.

له شانوگهري "کاسک يا وطن" (پيکي تو ئه ي نيشتمان) دريد اللحام، که رولې پياويکي باوک مردو دهبينيت و به ته له فون له گه ل باوکيدا که له ميژه له گوردايه، ددويت. پاش گفوگو له گه ل باوکيدا دهگاته ئه و سه رنه نجامه ي که هه موو شتيکيان هه يه و له هيچيان که م نييه. ته نها شتيک که که مي تيدا ديتن "شهرف و کهرامه ته".

کارل مارکس ۱۵۰ سال له وه بهر، پيش نه وه ي "کاسک يا وطن" بنووسريت کاتيک هه ولي ددا فه لسه فه بخاته خزمه ت مرؤفايه تيه وه حه تمه ن زانيويه تي و ده بيت زانيبيتي که له ميژوودا زور جار له "ويژدان و نابروو" دا که م هاتوو، به لام پي و ابوو به گشتي هينده ي پيوست بکات "ويژدان و نابروو" له مرؤفا هه يه تا نه وه ي پي ساز بکريت که پي ده گوتريت "کومونيزم". نه وي بو ئه و به و مانايه دهات که مرؤف بگاته ئاستي خوناسين و ريزله خوگرتن، که هينده ي پي ده کريت به پي توانا له به ره مه نياندا به شدار بيت و هينده ش وه رېگريت که پيوستيتي. به لام له گه رمه ي هه موو نه و رووداواندا که له جيهاندا روو دهن تيده گه ين مرؤف چه ند ناسکه و دوو چاري چ دژواريه ک ده بيت. باسه کان له سه ر مرؤف و مرؤفايه تي به گشتي زور ته وه ري جياواز ده گرنه خو يان. له هه مووياندا "که م بوودي ويژدان و نابروو" به رووني دياره. کولونياليزم ديوزمه يه ک بوو هه ر که م بوودي ويژدان و نابرووي نه بوو، به لکو به راستي بي ويژدان و بي نابروو بوو.

له ماوه يه کي کورتدا سه لميندرا که داگيرکار، له پيوهندي چه وسينه ر و چه وساوه / دهسته لاندرا و بيدهسته لاندرا، خودايه کي بيهاوتايه و هه موو نه و توانايه له خوي ده گريت که بتوانيت نه فره ت له وي خوار خوي بکات. هيگل کاتيک له سه ر نه ليناسيون قول ده بووه وه نه وه ي روون کرده وه که مرؤف به ده ستی خوي خودايه کي دروست کرد و له پيوهندي له گه ل خويدا کردی به دهسته لاندراي سه روو خوي. مرؤفه کان بوون به کويله ي شتيک که خويان دروستيان کردبوو. مرؤف به و شيويه خوي خسته دوخي به خونامو بوونه وه. له پرؤسه يه کدا بو دووباره خودوزينه وه و په هابوون، ده بيت خوداوهنده کان بمرينين و کوتايان پي به ينريت. کولونياليسته کان، بي له خويان، خوداي خو يشيان به سه ر نه ته وه گه لي بنده ستدا سه پاندووه و ده سه پينن. بو نه وه ي له خويان و خوداگانيان و پيشقه زاوات و سه رنه نجامه کانيان رزگاري و ده ده ست بيت، ده بيت کولونياليسته کان له په گه وه ريشه کيش بکرين.

سياست وهک ناميزي به رېه برون

بيري ليبرلي يه کيک له و بيره ئاديخوازانه بوو که هه م له پيشگيري کردني مافي ژنان و هه م دژ به کويله يه تي چالاک بوو، و هه روه ا دژ به جوړه کاني هه لاواردن و په گه زېه رستني بوو که له سه ر بناخه ي په نگی پيست ده کردان. ناکريت چاوپوشي له رولي فره گرينگي ليبراليزم له دامه زانندي حکومه تي ياسا و پاشان به رقه راکردن و به رده و امکردنيدا، سه ره راي هه موو خه وشيکي، بکريت. به لام هه رگيز نه يتواني هه مان تيئوري بو په گه زېه رستني ناديار، واته کاتيک که په نگی پشيست له نارادا نه بيت، پيش بخت. کومونيزميش له رووي تيئوريه وه زور پي له سه ر مافي ژنان و نه ته وه کان و هه لاواردن و په گه زېه رستني داده گريت. به لام نه ک هه ر له جوړيک له سو سياليزمي سه رده ميک تاقيراه وي ده وله تييدا، به لکو له رووي تيئوريه وه نه و پرسانه له راستييدا دهن و ده کردرين به قورباني چاره سه ري کيشه چينا يه تيه کان. له ويذا هه موو پرسنيکي بچوک و گه وره پاشان له روتزي خويدا له ناوه راستي پيروزبووني کومونيزم و هاتنه سه رکاري کريکاراندا، ئوتوماتيک چاره سه ر ده کردرين. مرؤف وهک تاکه که سه ده کردريت به قورباني کوملگا. کومه لگاش له ويذا نه وه يه که هاوبير و هاوپيگا و هاوچاره نووس وهک توپه له قورپيکي خو شه کراو مامه له ي له گه لدا ده کردريت، واته بوونيکي هومون. له و توپه له قوره خو شه کراوه دا په گه زېه رستني يه کيکه له و نه خو شيانه ي ئيتر له مرؤفي کومونيسندا، جو شکراو به کومه لگاکه يه وه، ده رمان ده کريت. کونسره قاتيزم له ماناي دروستي خويدا به واتاي "کونه پاريزي" ديت. ساختاري کونه پاريزي هه ميشه سيسته مي پاشايه تي / ناغايه تي و ده ره به گايه تي، کليسا / مزگه وت / په رستگا، خيزان و هيترو سيکسوالي تي

و پرؤتوئیکشونیزم (خوپاریزی تابووری ناسیونالیستیانه) دپاریزیت و له ویدا پرسیک سه بارهت به مافی ژنان و مافی کویله و نه زمی په گه زپه رستی، جیگای تیدا نابیته وه. ئەگه رچی نوینه رانی ئەو بیره ئیدی و نه ماون که به تاییه تی دیفاع له نه زمی په گه زپه رستی و شیوه کانی دیکه ی هه لاواردن به مافی مرؤف بکن. له بزووتنه وهی سؤسیال دیموکراتییدا، ههر له سه رده می کارل مارکسه وه، خه باتیکی بیووچان دژ به چه وساندنه وهی ژنان، کریکاران، هه ژاران و نه زمه جودا کانی هه لاواردن و په گه زپه رستی ده بینین. به لام هاوکات سؤسیال دیموکراتی و هکو پارتيگه لی خورئاوایی دووچاری چاوپوشی له نه زمی په گه زپه رستی هاتون، بؤ نمونه تا دره نکلنیک له باشووری ئەفریقا و ئیستایش له کوردستان، و ههروه ها دووچاری تیرووانینی ناسیونالیستانه هاتون له شیوهی خووه دوورگرتن له پراستنی مافه کانی مرؤف له ولاتانیک که چه وساندنه وهی نه ته وه بیان تیدایه و تیدا هه بووه، ئەویش له ژیر ناوی "دهستتیه رنه دان له کاروباری ناوخوی ولاتان".

که واته له ناو ئەو ئایدیو لؤژیانه یشدا که له رووی تیئوریه وه بیده ربا یسی هه موو ئەو نه زمه نامرؤقیانه رپهت ده که نه وه و له پراکتیک یشدا کاری بؤ ده کهن، ههر کیشی زؤر له پراکتیکی سیاسییدا ده بینین و نه خواز یاریه که له ئاماده کردنی میکانیزمی پیویست بؤ ده ستنیشانکردن و پاشان هه ولدان بؤ چاره سه ری ئەو کیشانه ده بینین. کؤنسه رفاتیزم خوویه کی سیاسییه که جی خوی له زؤرینه ی ئایدیو لؤژیانه کاندا کردووه ته وه. سونه تییبوون نه خو شیه کی کؤنسه رفاتییانه ی مندالانه یه که دووچاری نیزی که ی هه موو ئایدیو لؤژیانه کان و ئایینه کان دیت، هه ندیک جار خوندانگا.

به و شیوه یه ده بینین که خؤ رزگارکردن له بیر ی پؤلیگنیزم Polygenism کاریکی هاسان نییه. به تاییه تی له به رئه وهی ساختمانی بیر ی مودیرنیتیه ی ئیمه مانان که بانگه شه ی مرؤقایه تیه کی گیتیگرانه ده که ین دروست له سه ر ئەو کؤله کانه ی سه رده می رؤشنگه ری دامه زراوه که پؤلیگنیزم به شیکیتی.

له پیشینه ی ئەم باسه دایه که تیرووانینیک له دؤخی کوردستان وهک خاکیکی داگیرکراو/ کؤلنیکراو و وهکو قوربانیه کی په گه زپه رستی جی سه رنجه.